



Nyhedsbrevet nr. 11

December 2015

Vi har taget fat på at få vores hjemmeside www.martin-a-hansen.dk fra 2010 og fornyet den, så den passer til tidens krav. Bjørn Popp (BP) fra Århus er i gang med arbejdet, og den fornyede hjemmeside synes at kunne være klar inden årsskiftet. Den økonomiske støtte er givet af Agnete Jensens fond. Også opsætningen af Nyhedsbreve og den digitale udsendelse af dem vil blive udført af BP, som vil fungere som webmaster. Min opgave i den forbindelse vil blive mindre omfattende, og modtagelsen mindre kompliceret for dig, idet der ikke længere er tale om at jeg sender filen med brevet til din mailboks. I stedet læser du de enkelte afsnit/tekster direkte på hjemmesiden, hvor du også kan printe dem.

Fremover vil en nummereret liste over alle tekster fra de hidtidige Nyhedsbreve ligge på Landsforeningens hjemmeside, så er det nemt at vende tilbage til en tekst.

Dette Nyhedsbrev sendes til Landsforeningens medlemmer uden adgang til nettet pr. post, og ellers til andre pr. email via webmaster. Husk at oplyse mig om ændringer af din mailadresse.

Dette Nyhedsbrev er for første gang opstillet af BP, efter forlæg fra undertegnede. Jeg er spændt på, hvordan det forløber og er ikke i tvivl om at det kan spare mig for mange timers arbejde. Denne gang vil det muligvis tage lidt længere tid og komme lidt forsinket ud til jer alle - nu det er første gang.

Jeg glæder mig over at vi har fået en meget skrivende ny formand, Ole Juul, og takker dig for dit store engagement i dette væsentlige forfatterskabs udbredelse.

Desuden skal alle andre også takkes for jeres tekster, og jeg beklager at der er lidt færre illustrationer end der plejer, men regner med at Nyhedsbrev nr. 12, der udkommer i slutningen af maj 2016 igen vil lives op af billeder i sort/hvid og farver.

Sidste frist for indsendelse af tekst og billeder er d. 1. maj 2016 (bemærk, tidligere end før).

Udover at vi forlader vores tema "65 år med Løgneren" så tager vi allerede nu hul på det kommende tema "Orm og tyr", som måske endda vil brede sig ud over et par år.

Rigtig god afslutning på 2015 med glad fejring af jul og nytår sender på "Landsforeningen Martin A. Hansens" vegne,

Mette Lise Rössing, roessing@mail.dk (<mailto:roessing@mail.dk>)

115. Forfatteren Tage Skov Hansen er død (<http://martin-a-hansen.dk/?p=57>)

Tage Skou- Hansen, 1925-2015

Onsdag d.11.november døde en af det 20.årh. store danske forfattere, Tage Skou-Hansen. Han blev 90 år gammel. Tage Skou-Hansen var den sidste af kredsen omkring Heretica, som han redigerede sammen med Frank Jæger i tidsskriftets sidste to årgange, 1952-53. Tage Skou-Hansen debuterede med romanen "De nøgne træer" (1957), som blev den første i en række af 7 romaner med den århusianske modstandsmand og senere advokat Holger Mikkelsen som gennemgående figur. Hertil kommer de fire små romaner i "Historien om Aksel". Og så må man ikke glemme de fremragende essays, som blev trykt i "Det midlertidige fællesskab" og "Den forbandede utopi".

D.21.oktober 1950 skriver Ole Wivel til Martin A. Hansen: "Jeg har i dag fået en artikel af Tage Skou Hansen, Bjørns og Thorakilds ven fra universitetet. Den er god. Det forekommer mig at han ad sine egne veje stiler mod det samme maal som vi, hver paa vor maner - selvopgørets fornyelse. Desværre skal han nu ind som soldat, saa vi kan næppe regne med mere fra ham til Heretica. Men jeg synes vi kan være glade for dette arbejde, trods svagheder. Det har dog en stærkt tanke og er skrevet i et sundt mands-sprog". Artiklen, som Wivel hentyder til i brevet, er "Forsvar for Prosaen", hvor Tage Skou-Hansen satte et kraftigt angreb ind på den kulturkritik, der var gennemgående i Heretica's første leveår, en kulturkritik som også Martin A. Hansen vendte sig imod. Men det blev bestemt ikke det eneste bidrag i debatten, og sidenhen fulgte et engagement i litteraturen og kulturen, som kom til at tegne det meste af Tage Skou-Hansens lange liv. Forfatterskabet har altid været præget af dette personlige engagement, hvoraf en etik udsprang, som aldrig kunne begrundes, men ikke desto mindre var til stede, netop i mødet med et andet menneske. Her var åndsslægtsskabet til Martin A. Hansen givet. Tage Skou-Hansen skrev til Heretica en lille novelle, "Kjeld", der handler om en ung lyriker, der melder sig ind i modstandsbevægelsen i det sidste besættelsesår og som bliver dræbt på befrielsesdagen. Martin A. Hansen gav en konstruktiv kritik af novellen, og hans interesse for anliggendet blev for Tage Skou-Hansen startskuddet til den mest læste og solgte besættelsestidsroman "De nøgne træer". Tage Skou-Hansen glemte aldrig sin lærerester og mentor, og det var altid med dyb respekt og stor veneration, han omtalte mødet med og kendskabet til Martin A. Hansen.

Selv lærte jeg for alvor Tage Skou-Hansen at kende under mine forarbejder til min bog om Heretica, ”Den tause Gud” (1998). Her øste han i samtaler og diskussioner af sin store viden om tiden og epoken, og han var bestemt ikke karrig med oplysninger og indsigtsfulde betragtninger. Man fornemmede med tydelighed, at årene omkring Heretica, de første år i 50’erne, mødet med og kendskabet til Martin A. Hansen var og blev dannelsesårene for Tage Skou-Hansen. Da Heretica lukkede og Wivels Forlag indgik i købet af Gyldendal, som Martin A. Hansen havde en stor del af æren for, blev Tage Skou-Hansen medredaktør af ”Vindrosen” – og herfra udstak han sine egne veje. Det blev nogle lykkelige år i Askov for familien, hustruen Ellen og deres tre børn, inden de i beg. af 60’erne flyttede til Egå ved Aarhus, hvor Tage Skou-Hansen slog sig ned som fuldtidsforfatter.

Mit kendskab til Tage Skou-Hansen, som udviklede sig til et nært venskab, havde et dobbeltspor. Dels en interesse for Heretica-perioden og Martin A. Hansens indflydelse på dansk litteratur og kultur, dels en interesse – nærmest en lidenskab – for fodbold og for ”byens hold”, AGF. At han som den suveræne forfatter han var samtidig ”skrev mig ind” i min historie gennem sine romaner gjorde, at jeg i dag mindes ham med stor glæde. Jeg er Tage Skou-Hansen dybt taknemmelig over, hvad han har betydet for mig i min egen ”dannelse”, og jeg er taknemmelig for, at det var og blev som nær ven, jeg tog afsked med ham i hjertet af Aarhus, da han lørdag d.14. november blev bisat fra Set. Pouls kirke.

Æret være Tage Skou-Hansens minde.

Ole Juul

Mindeordet blev trykt i Kristeligt Dagblad d. 13.11.2015.

*Ved forfatteren **Tage Skou-Hansens** død skriver litteraturhistoriker Anders Thyrring Andersen disse mindeord:*

Efter at jeg i 1999 havde været en af udgiverne af Martin A. Hansens dagbøger, gik jeg i gang med at forberede en udgivelse af forfatterens korrespondance med kredsen omkring tidsskriftet *Heretica* (1948-53). Det viste sig at være en kæmpestor opgave, ikke mindst fordi det så mange år senere var vanskeligt at opspore en del af brevskriverne eller deres efterkommere. Heldigvis fik jeg uvurderlig hjælp af de ret få fra kredsen, som stadig levede, herunder ikke mindst Tage Skou-Hansen.

Det var ellers en vanskelig tid for Tage Skou-Hansen, og det havde ikke været mærkeligt, hvis han havde afvist at gå ind i det. Men han gjorde det modsatte, med entusiasme og enestående venlighed: ikke alene fik jeg uden videre tilladelse til at udgive den meget interessante brevsveksling mellem de to forfattere, men Tage Skou-Hansen hjalp også til med at finde frem til andre brevskrivere og udøste af sin uudtømmelige erindring til gavn for notesektionen. Det endte med udgivelsen *Kætterbreve* i 2004, og året efter bidrog Tage Skou-Hansen med et dybtfølt essay til bogen *PS*, hvor en række skribenter kommenterede udgivelsen.

Man fornemmede, i denne som i mange andre sammenhænge, at det var vigtigt for Tage Skou-Hansen at pege på og fastholde linjen bagud, til besættelsestiden, efterkrigsperioden og *Heretica*-kredsen, for selv om forfatterskabet med tiden udviklede sig, blev forbindelsen med denne tidlige tid aldrig afbrudt, men var tværtimod noget, Tage Skou-Hansen tog med sig som en altid levende del af sit åndelige forråd. Og dermed blev han et af de vægtige korrektiver til den brandesianske litteraturhistorieskrivning, der oftest tænker i uforsonlige generationsmodsatninger. Hos Tage Skou-Hansen var det hele med, og ikke mindst derfor er hans forfatterskab en vægtig kilde til forståelsen af Danmarks historie siden krigen.

Jeg er taknemmelig for at have kendt Tage Skou-Hansen og vil med glæde tænke tilbage på vore samvær og samtaler. Æret være Tage Skou-Hansens minde.

Anders Thyrring Andersen

116. Seminar i Vemb (<http://martin-a-hansen.dk/?p=58>)

Fredag d. 11.11. startede med landskabsarkitekten Kristine Jensen der talte om ”at tænke naturen med i arkitekturen”.

Lørdag begyndte dagen med Anders Thyrring Andersen. Han fortalte om arbejdsfællesskabet imellem Martin A. Hansen og Sven Havsteen- Mikkelsen. Efter frokosten talte Monica Papazu om novellen ”Paradisæblerne” og traditionens betydning. (Se artiklen i Nyhedsbrev nr. 8 tekst nr. 73)

Seminaret afsluttedes med et indlæg af Fhv. præst Ole Juul (nu formand i Landsforeningen MAH) om opstandelsestanken og –troen i ”Orm og Tyr” med udblik til, hvordan samme tanke og tro får et litterært udtryk i novellerne: ”Påseklokkerne”, ”Agerhønen” og ”Høstgildet”.

Centrets leder Gudrun Aspel havde planlagt seminaret i lighed med de øvrige MAH-seminarer der igennem årene har været afholdt på folkeuniversitetscentret i Vemb.

117. Foredragsaften på Stevns (<http://martin-a-hansen.dk/?p=60>)

Landsforeningens lokalgruppe på Stevns har d. 2. november afholdt et arrangement for alle interesserede. Mødet blev afholdt i præstegårdens menighedslokale ved Holtug kirke.

Det er blevet en tradition, at lokalgruppen afholder et arrangement forår og

efterår med fokus på "Landsforeningen Martin A. Hansens" virke og på hele forfatterskabet.

Med aftenens emne tyvstartede lokalgruppen det nye års tema om "Orm og Tyr".

Aftenens taler var tidligere seminarielektor Henning Nørhøj, Haslev, som holdt

et overmåde levende og inspirerende foredrag.

Titlen var: "Tirads runer i Holtug Kirke – om Martin A. Hansens novelle "Tirad", værket "Orm og Tyr" og middelalderens folkekristendom.

Efter det sædvanlige lille oplæg om foreningens virke og behovet for at styrke lokalsamfundets interesse for arbejdet med at øge kendskabet til forfatterskabet sluttede aftenen med løftet om, at lokalgruppen igen til foråret afholder et lokalt arrangement for alle interesserede."

Karen Vibeke Klausen

118. Pressemeddelelse om nyt æresmedlem (<http://martin-a-hansen.dk/?p=61>)

Ved samme lejlighed vil forfatteren Bjarne Nielsen Brovst modtage et æresmedlemsskab til foreningen. Bjarne Nielsen Brovst har med bøgerne om Martin A. Hansen, "Bondesøn og Digter" og "Krigen og kunsten", holdt en folkelig tilgang til forfatterskabet i live. Derudover har Bjarne Nielsen Brovst gennem utallige foredrag på højskoler og i sognegårde landet over og med sin sprudlende fortællerevne skærpet interessen for Martin A. Hansen, ikke alene som digter, men i lige så høj grad som en af de største kulturpersonligheder i det forrige århundrede.

119. Hans-Ole Hansens tale til Bjarne Nielsen Brovst (<http://martin-a-hansen.dk/?p=62>)

Jeg ser for mig et forfatterskab som min fars – ikke ham selv som person – som en stor hval i oceanernes dybder og uendelige flader, så længe forfatterskabet er levende, så længe personen bag er levende. Men når personen bag dør, strandes hvalen, og igennem er række processer vil det store dyr ende som et udstillet fossil, kønt belyst i begyndelsen i en smuk, stor udstillingshal. Foruden de mange besøgende – læs: læsere – går grupper eller enspændere af fagmennesker i gang med at studere de uendeligt mange detaljer eller helheder ved hvalens mægtige skelet. Der udgives fagartikler, bøger eller disputater om nyopdagede forhold ved hvalens mange detaljer igennem mange år. Indtil det stilner af og lyset i hallen – interessen – dæmpes mere og mere.

Jeg selv havde den lykke som en unge at svømme sammen med forfatterskabs-hvalen dengang, det kunne ske i de store have. Det udstillede, som jeg ikke besøgte noget videre, kunne jeg ikklæde lidt af den pragt, som erindredes.

Bjarne – en flittig studerende i udstillingshallen med flair for at iklæde bene og knogler væv, nerver og glans – har jeg godt at sige om, vel vidende, at andre forskere og fortællere ville gøre deres studier og beretninger anderledes. Skønt du har været boghandler, lærer og forvalter af Pensionisthøjskolen Rude Strand frem til for otte år siden Bjarne, så er du en *journalistisk fortæller*, har jeg bestemt mig for, at du er. Det er en i vore dage vigtig kunst at være en journalistisk fortæller, men som kun ved et uheld misser det altafgørende, faglige grundlag for fortællingen om fx. hvalen.

Lange lister over de romaner, digte, biografier, fagbøger og fortællinger du har fået udgivet, kan alle, som kan gå på nettet og slå dig op, forbaves over. Stadig – skønt du er født i 1947 i Brovst – har du i øjeblikket ikke mindre end sytten foredragstilbud i udbud!

Det er – foruden dine mange foredrag om Martin A. Hansen – dine to bøger om ham, *Den unge Martin A. Hansen. Bondesøn og digter* og *Martin A. Hansen: Krigen og kunsten: en biografi*, der gør dig så inderlig fortjent til det brev på dit æresmedlemsskab af Landsforeningen Martin A. Hansen, som jeg nu skal overrække dig. Må jeg bede alle tilstedeværende om at hylde Bjarne, hvis efternavn Brovst, som er fødebyens navn, kommer af Brovist – stedet hvor man dvæler – på svensk "vistas" -før broen skal krydses. I fjerne tider en ikke ufarlig begivenhed, som man måtte forberede sit sind og sin angst på.

120. Takketales fra Bjarne Nielsen Brovst (<http://martin-a-hansen.dk/?p=63>)

Det var allerede i 1962 (jeg er født i 1947), at jeg på Brovst Realskole havde mit "første møde" med Martin A. Hansens forfatterskab. Vi havde fået en ny lærer på Realskolen, Johannes Olesen, der mindede meget om såvel Johannes Vig fra "Løgneren", som om Martin A. Hansens egen lærer, Erik Heding, på Strøby Skole. Nærværet, fortællingen, naturen, den enkelte elev.

Johannes Olesen var egentlig tømrer, men fik ødelagt sin venstre hånd ved en ulykke, der gjorde, at han blev uddannet skolelærer akkurat, som Martin A. Hansen gjorde det på Haslev Seminarium.

Johannes Olesen kunne fortælle om Martin A. Hansen, så det ramte helt ind i hjertet. Paradisæblerne, Høstgildet, Johannes Vig i skolestuen på Sandø etc. Vi blev nære venner resten af livet, og han kom ofte på højskolen Rude Strand fra 1973 til 2007, de 34 år, hvor jeg først var lærer og senere forstander.

Det blev også modstandsmanden, den unge Kim Malthe-Bruun (1923-1945), der blev en første portal ind til Martin A. Hansens nære ven og rejsefælle Sven Havsteen-Mikkelsen (1912-1999). I 1978-1979 skrev jeg bogen "Kim Malthe-Bruun og Krigen" i et nært samarbejde med Kims mor, Vibeke Malthe-Bruun, som levede sine sidste år på godset Clausholm ved Randers. Jeg arbejdede dengang ved Danmarks Radio. Vi lavede bl.a. 5 udsendelser sammen. Nu skulle jeg i en af udsendelserne fortælle om Hans Bruun, der boede på Ærø. Næsten nabo til Hans Bruun boede maleren Sven Havsteen-Mikkelsen, så jeg skrev et brev til Pamela og Sven Havsteen-Mikkelsen og spurgte om jeg måtte besøge dem, nu jeg alligevel skulle til Ærø. Dette brev blev en lykkelig indledning til et langt venskab, der varede fra 1979 til han døde i 1999. Vi kom til at lave 11 bøger sammen, bl.a. "Det muntre nord", "Martin A. Hansen. Bondeson og digter", "Martin A. Hansens ungdom", "Danmarksbilleder", "De har vandret ad vejen", "Martin A. Hansen og Stevns", "Fra Himmerland til Færøerne" og de fire bøger om Martin A. Hansen og Sven Havsteen-Mikkelsen. Det blev til utallige rejser i hele Norden sammen med Havsteen. Færøerne, Sverige, i fodsporet af "Orm og Tyr", et væld af steder, blot for at nævne Ærø, Tåsinge, Stevns, Jelling, Askov, Sydslesvig, Kerteminde, Djurs, Dalby, Kivik, Hvidsten, Børglum, Vedersø, Bornholm, Dybbøl, Lejre. Stort var det. En lykke for livet! Tak for den store ære!

Få måneder før Johannes Olesen døde i 1994, spurgte jeg ham, om han ikke kunne tænke sig at rejse med os i Martin A. Hansens fodspor?:

Nej, sagde han, jeg har allerede været der sammen med Martin A. Hansen i hans bøger!

Bjarne Nielsen Broust

121. Pressemeddelelse om modtageren af MAH prisen (<http://martin-a-hansen.dk/?p=64>)

Martin A. Hansen prisen, som af Landsforeningen Martin A. Hansen uddeles ca. hvert andet år, går i år til lektor i systematisk teologi ved Aarhus universitet, David Bugge. I 2004 færdiggjorde Bugge sin Ph-D afhandling "Digtning og etik hos Martin A. Hansen", som året efter blev trykt og udgivet som bog med titlen "Medusas søn". (Titlen stammer fra novelleudkastet "Alteret"). Bugges fortsatte forskningsarbejde inden for sammenhængen mellem teologi og litteratur har blandt teologer skabt en fornyet interesse for Martin A. Hansens forfatterskab, og med David Bugges blændende formidlingsevne er det lykkedes gennem foredrag også folkeligt at holde interessen for forfatterskabet ved lige.

Prisen vil blive overrakt i forbindelse med markeringen af Martin A. Hansens fødselsdag d.20.august ved et større arrangement i forfatterens fødeby, Strøby på Stevns.

122. Tale til David Bugge ved Ole Juul (<http://martin-a-hansen.dk/?p=65>)

At det mest betydelige og indflydelsesrige litterære tidsskrift i forrige århundrede var HERETICA, kan ingen være i tvivl om. Tidsskriftet kom i 6 årgange – 1948-1953 – og redaktionen rummede navne som Thorkild Bjørnvig, Bjørn Poulsen, Ole Wivel, Tage Skou-Hansen, Frank Jæger og ikke at forglemme Martin A. Hansen.

Et af de mest afgørende debatemner inden for kredsen var forholdet mellem poesi og etik, eller som det senere blev udformet i Martin A. Hansens-sammenhæng: *Forholdet mellem kunst og kristendom*. Belysningen af dette spændte forhold blev det gennemgående tema i Thorkild Bjørnvigs disputats "*Kains Alter*" fra 1964, der er en gennemgang af Martin A. Hansens forfatterskab, og hvor Bjørnvigs tese er, at konflikten mellem kunst og kristendom for Martin A. Hansens vedkommende bragte forfatterskabet til et kunstnerisk ophør. Diskussionen stod på de følgende år – især blandt teologer, højskolefolk og andet godtfolk – men fra 70'erne og med indvarslingen af modernismen med Rifbjerg og kulturradikalismen blev debatten – og i det hele taget Martin A. Hansens forfatterskab – gemt og glemt.

Men med en ny generation af litteraturforskere og teologer begyndte der nogle årtier senere – især i Aarhus – at ske noget afgørende nyt inden for forskningen. Anders Thyrring Andersen gjorde sit for at markere Martin A. Hansen som kristen modernist, og på Det teologiske Fakultet påbegyndte David Bugge sit banebrydende arbejde omkring Martin A. Hansens forfatterskab. Den store teologiske og litterære åbenbaring på fakultetet kom med David Bugges Ph-D afhandling i 2004 om etik og digtning hos Martin A. Hansen, som året efter blev udgivet af ANIS med titlen "*Medusas søn*".

Titlen er hentet fra novellen "*Alteret*", hvor Martin A. Hansen skriver: "*De gamle vidste det. Digteren må ride hesten Pegasus, og denne hest, i hvis hovspor Hippokrenes frydende kilde springer, er søn af Medusa, den rædselsfulde, hvis åsyn ingen kan se, uden han bliver til sten. Medusa, den forfærdelige, lurer bag poesens slør*".

Med denne titel, "*Medusas søn*", afslørede Bugge indirekte, at bogen ikke blot handlede om det etiske aspekt i Martin A. Hansens digtning, men tillige med den byrde og den etiske konflikt, der ligger i forfatterskabet. I bogen påpeger Bugge gennem analyse af enkelte værker – herunder en sublim gennemgang af den noget oversete novelle "*Den Retfærdige*" – hvordan digteren bevidst eller ubevidst kommer til at betragte oplevelser som mulige emner for digtningen, hvilket betyder, at digteren så at sige snylter på tilværelsens tildragelser i stedet for umiddelbart at engagere sig i den virkelighed, han har tilfælles med læseren. David Bugge får på fremragende pædagogisk vis analyseret et af de centrale problemer hos Martin A. Hansen: *Om medmennesket i kunsten bliver reduceret til brugbart stof for*

digterens æstetiske forehavende. Ligeledes er der i forskningsprojektet en analyse af konflikten mellem kunst og kristendom, som var det gennemgående i Bjørnvigs disputats. Bugge vedgår, at der i forfatterskabet har været perioder med blokering forårsaget af konflikten mellem kunst og kristendom, men det velgørende hos Bugge er, at han tillige påviser, hvordan samme konflikt har leveret brændstof til digtningen.

Jeg var tilhører til forsvaret af pH-D afhandlingen på det nu hedengangne teologiske fakultet tilbage i 2004, og det blev en uforglemmelig oplevelse. Her sad man og littede til et ungt menneske, en blændende teologisk begavelse, med interesse for et forfatterskab, som i min studietid var anset som antikveret, der i den gad tryllebandt forsamlingen med sin formidling af Martin A. Hansen. Man kunne ikke andet end blive glad, og jeg tænkte: *"Der er håb endnu"*. Ganske vist var der kritikere blandt de lærde bedømmere af afhandlingen, der seriøst mente, at nu burde den unge Bugge koncentrere sig om teologien i stedet for disse afstikkere til litteraturen. Jeg tænkte dengang, at det jo præcist er det manden gjorde – og gør. Koncentrerer sig om det teologiske med dets relevans i samtiden.

Bugge åbnede den dag – og har siden holdt den åben – en dør ud i samtiden, i kulturlivet, og med sin forskning understreget, at i samklang med litteratur og kunst kan teologien for alvor gøres relevant. Hvem har tidligere på det Teologiske Fakultet tænkt samme tanker? K.E. Løgstrup.

Det var K.E. Løgstrup, der i sin tid for alvor lærte teologer at læse litteratur, forstået på den måde, at Løgstrup i sine fænomenologiske analyser påviste i hvor høj grad litteraturen er tilværelsestyndning. Inden for teologien havde Løgstrup blandt andet lært os, at mellem dig og Gud findes et medmenneske. Med andre ord: at denne etiske forståelse gives af et sanset nærvær af de medmenneskelige relationer. Og dette sansede nærvær udtrykkes kunstnerisk allerstærkest i litteraturen. Erkendelsen er sat på en slags formel, som Løgstrup udtrykte i sit foredrag på Krogerup Højskole i 1950 om *"Humanisme og Kristendom"*, et foredrag der senere på året blev trykt i *Heretica*.

"Vi er hinandens verden. Det har digtningen vel altid vidst. Filosofien og teologien derimod mærkværdig sjældent". Men det har teologien så igen fået at vide, og det er ikke mindst Bugges fortjeneste.

Denne erkendelse af sammenhængen mellem litteratur og teologi er drivkraften i Bugges forskningsarbejde, og det er ikke uden grund, at David Bugge senere har udgivet et par store værker om K. E. Løgstrup og i dag er leder af det såkaldte *"Løgstrup-Bibliotek"*.

Forleden stod der at læse i Kristeligt Dagblads portræt af David Bugge: *"Bugge bygger bro mellem teologi og litteratur"*. Og senere i portrættet er jeg citeret for at udtrykke, at *"David Bugge er sin generations største arvtagere efter Løgstrup, når det gælder om at forene litteratur med teologi"*. Det udsagn står jeg ved. Og et af de forfatterskaber, som David Bugge har inddraget i sin forskning er jo netop Martin A. Hansens, ikke mindst fordi, at i dette forfatterskab er den etiske fordring indlejret i fiktionen.

Bugges fortsatte forskningsarbejde inden for sammenhængen mellem teologi og litteratur har blandt teologer skabt en fornyet interesse for Martin A. Hansens forfatterskab, og med David Bugges blændende formidlingsevne er det lykkedes gennem foredrag i sognegårde og på højskoler landet over også folkeligt at holde interessen for forfatterskabet ved lige. Så det er med stærk saglig begrundelse, at David Bugge i dag får Martin A. Hansen prisen, og det er tillige med stor personlig glæde, at jeg har den ære at overrække prisen til en stor Martin A. Hansen-formidler og god ven.

Ole Juul

123. David Bugges indlæg (<http://martin-a-hansen.dk/?p=66>)

Efter at have takket for prisen og fortalt om sin mangeårige interesse for Martin A. Hansen gik David Bugge over til at tale om 'forundring':

Martin A. Hansen vidste om nogen, hvor forunderlig forundring kan være, og hvordan man kan kalde den frem: "Naar Fortidens Troldmænd bøjede sig ned og saa sig tilbage mellem Benene, fik de Magt til at rulle Marker og Skove op, som man ruller et Tæppe sammen. Det forstaa man meget godt, naar man fra Barndommen husker, hvor forunderligt alt var, set fra den Stilling. En Verden, der stod paa Hovedet, havde sine egne Naturlove, hvor det mærkelige var det almindelige og dagligdags. Grundede man saa mere over det, kunde man faa den Tanke, om dette monstro ikke var den sande Stilling, Verden skulde ses i, og at den netop stod paa Hovedet, naar den saa almindelig op og ned ud."

Med disse ord indledes essayet "Marias Søn" fra bogen *Tanker i en Skorsten*. Barndomsmindet om, "hvor forunderligt alt var", når verden blev vendt på hovedet, tjener til at forklare, hvordan den unge Martin A. Hansen gennem læsningen af Georg Brandes' *Sagnet om Jesus* blev ført frem til en oplevelse af evangeliets sandhed.

Netop fordi religionskritikeren her reducerede kristendommen til det rene nonsens, hvor alt fornuftigt var vendt på hovedet, groede stumperne herfra for den unge Martin A. Hansen sammen til en splinterny sandhed: "Her ser man jordisk Visdom vendt paa Hovedet, et Hoved, der ikke er tilstrækkeligt."

Denne idé om det øjenåbnende ved – også helt bogstaveligt – at se virkeligheden fra en ny vinkel er en kongstanke hos Martin A. Hansen. I den posthumt udgivne bog *Af Folkets Danmarkshistorie*, hvis kapitler nogle af jer måske husker fra forfatterens egen højtlesning heraf i skoleradioen, dukker ideen op igen.

Kapitlet "Af Skibets Saga" indledes således med en noget utraditionel opfordring til at betragte et Europakort – vendt på hovedet: "Vi ser Europa vendt op og ned. Europas Krop, selve Kontinentet, minder om en vældig Kvinde, en Jættekvinde. Hendes Hoved er Spanien, den pyrenæiske Halvø, og hendes Arme er den italienske Halvø og den græske Halvø. Det er, som om hun er ved at øse hele Middelhavet op i sit Forklæde. Hendes Skørt rækker over i Asien, det er hele Rusland. Hendes Ryg vender ud mod mægtige Oceaner, der ikke er nær saa varme og hyggelige som Middelhavet."

Med et trylleslag er vores opmærksomhed vakt. Pludselig er det en jættekvinde, vi ser for os. Og nu kan forundringskunstneren lige så langsomt begynde at befolke hendes krop og sætte de fartøjer, der sejler langs med den. Alt det tilsyneladende velkendte er gjort fremmed, så fantasien kan gå på erobringstogt – sammen med nordboernes langskibe.

Sådan kan perspektivforskydningen vække forundring. Men Martin A. Hansen vidste også, at forundring kan antage forskellige og ikke altid lige forunderlige former.

Det ser vi, hvis vi vender blikket mod degnen på Sandø. Johannes Vig kender også til kunsten at flytte perspektivet. Men hos ham har det ofte en modsat effekt: det af-fortryller hans omverden, gør den uforunderlig.

Som når han ved det første tegn på forårets komme vælger at se øen og dens liv i den omvendte kikkert, det gør alting småt: "Jeg har paa Fornemmelsen, at der nu vil blive en Del Ulejlighed paa Sandø. At der vil indtræffe noget. Jeg vil hellere sige indtræffe end hænde. Ja, Øen er saa lille. Et Muldvarpeskud i den blaa Mark. Herregud, hvad er det mod den store Verdens Spørgsmaal? Ingenting, nej. Men hvor store er den store Verdens Spørgsmaal set fra Orions Bælte, Natanael?"

Men da Johannes et par dage efter sidder i gyngestolen i gamle Mariæ lune stue og ud gennem vinduet får øje på en lille bakke bag stakittet og syrenbuskene, har han alligevel held med trolldmændenes gamle trick: "Men kan egentlig noget være større end Bakken derude? tænkte jeg. Bakken derude, den er ingenting i Tal og geografiske og astronomiske Tabeller, men se, den rager midt op paa Himmelen. Lagde man sig ned paa Marken derude vilde den være den største man kunde se. Den vilde fuldstændig fylde Øjnene. / Altsaa Sandø er stor alligevel! tænkte jeg."

Med ét er kikkerten vendt om igen, perspektivet er ændret. Sandø er nu ikke længere kun et muldvarpeskud i den blå mark. Borte er Orions bælte og de astronomiske tabeller som målestok for øen. Den er rykket nær og fylder fuldstændig blikket. Sandø er stor alligevel. Til at forundres over.

Men intet varer som bekendt ved hos denne urohægede sjæl. Og allerede dagen efter, da isen over til fastlandet er brudt, og sandøboerne står forventningsfulde nede på ladepladsen og spejder ud mod forårsbåden, der er på vej ind, bliver alt igen småt.

Johannes får øje på en flok trækkende musvåger oppe på himlen. Og så er han tilbage, hvor han begyndte: "Sejlende, kredsene deroppe havde Rovfuglene det rette Perspektiv. Hvor smaat maatte ikke alt hernede tage sig ud. Her er sort af Mennesker der forventningsfuldt venter Foraarsbaaden. En Flok Myrer. (...) myresmaa at se deroppefra. Med Myreproblemer, Myreforviklinger."

Perspektivforskydningen synes altså at være et tveægget sværd for Johannes. Snart rykker den omverdenen tæt på, snart – når det alligevel bliver for besværligt – lader den omverdenen svinde ind til det rene ingenting.

Johannes kan nok forundres, men kun når det passer ind i hans kram og ikke koster ham nogen nævneværdig eksistentiel indsats. En "Gæst paa Jorden", bedyrer han, "maa lære at forundre sig". Men fordi han – køligt tilrettelæggende – altid selv vil være forud for livets tildragelser, altid vil have kontrol over dem, vil han også selv bestemme, hvornår han vil forundres. Han vil ikke *overrumple* af forundringen. Og det giver hans forundring en særlig, ironisk-distanceret karakter. Der bliver, som han selv siger, mest tale om "en Omstrejfers Lyst til at studere".

Der findes en gammel selskabsleg, som går under navnet: *at sidde på forundringsstolen*.

Legen består i, at en person anbringes på en stol, så han kan beskues af alle, mens en anden i selskabet går rundt til de andre og hviskende spørger og skriver ned, hvad de hver især særligt forundres over hos netop denne person. Svarene, der kan gå fra det lettere drillende til det hudløst ærlige og udstillende, bliver derefter læst højt for offeret, hvorpå han til sidst skal gætte, fra hvem de enkelte svar hidrører.

Legen, der er bevidnet i ældre litteratur (bl.a. hos Blicher), er i dag heldigvis gået af mode. I hvert fald som selskabsleg (i dag hedder det 'evaluering'). Men man kan stadig støde på vendingen 'at sidde på forundringsstolen' – som et udtryk for at være på en udsat plads og at være skydeskive for folks kritik. Og talemåden vidner om, at det ikke altid er lige rart at blive gjort til genstand – netop *genstand* – for andres forundring.

Skønt udtrykket ikke bruges i *Løgneren*, er det netop forundringsstolen, Johannes Vig gang på gang lader andre sidde på – om end uden deres vidende. Som nu under søndagens gudstjeneste i Sandøs kirke, hvor han fra sin plads i koret kigger ned på menigheden: "Alle Ansigter er runde, slappe og dumme. Der sidder Robert med krokusblaa Kinder og hvid Pande. Rund og dum. Gamle Kristian er hypnotiseret som en Høne (...) overtroiske Nar. Og der sidder Kajs Forældre, Anders og Hansigne. Runde og dumme (...) Og der sidder Gerda, unge Gerda, hun som var Kæreste med Niels der druknede, men nu er glad igen. Rund og dum."

For slet ikke at tale om forholdet til Annemari. Johannes er naturligvis tiltrukket af dette viltre pigebarn med den hybenrøde mund og den mørke krans om øjnene. Sandøs rose, martsviolen, sneppen, som han skiftevis kalder hende.

Men hun er kun en ting for ham, et stykke "Legetøj", som han kan trække frem og forundres over – når han vil: "Annemari er heldigvis somme Tider en af de smaa Gaader et Menneske maa træffe paa sin Vandring, en Ting at undres lidt over." Annemari får lov at sidde på forundringsstolen mellem alle bøgerne og instrumenterne i hans stue. Og i hans tanker og kollegiehæfter.

Men når Johannes træder over tærsklen fra sin egen stue og ind i skolestuen, finder der intet mindre end en forvandling sted: "Herinde bliver man ligefrem lidt af et andet Menneske." I forholdet til eleverne er han en sjælden pædagogisk begavelse: "Over for en skarp Kritiker (...) maa mit eneste Forsvar blive Skolestuen." Og hvilket forsvar!

Inden eleverne møder om morgenen, plejer han at sidde alene i skolestuen og undres. Han kalder det for sin "Forundringstime". Han undres over det, der er til, og leder i fantasien efter noget at overraske børnene med. Og inden de første elever ankommer, har forundringskunstneren været på spil.

Han har måske hængt en brændesav i et bånd fra loftet. Eller hængt et klæde for skabet med de udstoppede fugle. Eller han har hængt i vindueskarmen placeret nogle planter i glas med små papirhætter over. Eller sat en lille model af en grønlandsk hundeslæde på udstillingshylden over den store tavle. Men han siger ingenting. Kommenterer ikke genstanden.

Børnene går så rundt hele skoledagen igennem og funderer over, hvad han monstro nu har fundet frem af gemmerne. De smugkigger måske under klædet. Løfter lidt på papirhætterne i frikvarteret. Men Johannes siger ikke noget.

Først i allersidste time, når elevernes nysgerrighed er på sit allerhøjeste, lader han klædet falde. Og han og børnene sætter sig i en rundkreds omkring genstanden. Det er måske hundeslæden i dag. Og med sine fremragende fortælleevner fører han nu de begejstrede elever tusind mil bort fra den lille skolestue og lugten af madpakker og sure sokker, – op til Nordgrønland i selskab med Mylius Erichsen, Hagen og Brønlund.

Aldrig vil børnene glemme denne rejse. Rejseføreren besidder nemlig den vigtigste forudsætning for at undervise: Han brænder for sit stof og ved, hvordan man skal vække forundring.

Om denne teknik så hidrører fra Martin A. Hansens egne erfaringer fra lærergerningen, er ikke afgørende. Forundringsteknikken vækker under alle omstændigheder forundring. Og ved oven i købet at præsentere den i en roman bliver den lyslevende for læseren. Vi er, når vi læser *Logneren*, virkelig til stede i Johannes' skolestue, ligesom børnene virkelig er med på polarforskernes spændende og farefulde ekspedition.

Johannes Vig forstår som lærer at vække forundring, og det samme forstod Martin A. Hansen som forfatter. For hvad andet gør netop digteren end at flytte vores vante synsvinkel og omrangere virkeligheden, så vi ser nye sider af den!

Som Martin A. Hansen udtrykker det i essayet "Realisme og Utopi" i en omtale af de unge digtere, hvis billedsprog ganske vist undertiden bliver lidt søgt, men som Martin A. Hansen dog grundlæggende er positivt indstillet over for:

"Man kunde parodiere denne modernistiske Stil saaledes: 'Medens Agurkens gule Øje fødte en Andrik, dansede jeg paa Skyens blødende Tangenter og hørte Bjerget jamre: Tjener, en rød Carlsberg!' / Ethvert dannet Menneske ved at det hedder enten rød Tuborg eller gammel Carlsberg. Men det er en konventionel Viden, der i poetisk Henseende kan virke som en Fordom. Det tørstige Bjerg lever i en Tilværelse uden for vore Fordomme og har til sin Raadighed Ølsorter Vanemennesket ikke kender. Det er det man skal lægge Mærke til. Denne modernistiske Billedbrug forrykker os fra en Sfære, hvor vi spræller alt for galt i Vaneforestillingerne, til en indre sjælelig og Fantasiens Verden, hvor en Agurk alle Dage har kunnet avle en Andrik og et Bjerg til enhver Tid være tørstig (...)."

Ved at gå ud over den vante virkelighed åbner digteren således vores øjne for det forunderlige. Som Johannes Vig løfter han klædet og gør dét levende for os, der før var dødt i trivialisering.

Men det er måske ikke alt under forundringskunstnerens klæde, der tåler at blive afsløret, ikke hele virkeligheden, der tåler dagens lys.

I hvert fald ikke, hvis det er børn og ubefæstede sjæle, den fremtrylles for. Det vidste Martin A. Hansen af egen smertelig erfaring fra dengang, han som helt ung frekventerede biblioteket på Haslev Seminarium.

I kronikken "Jakob Ærlig og de gode Bøger" advarer Martin A. Hansen således mod, at man med sindsro overlader "enhver Skoledreng til Strindbergs Mishandlinger" ud fra devisen "Unge Mand, træd ind til Tigeren, saa lærer du at omgaas Dyrene!" Fra sin ungdoms møde med Strindberg og andre sandhedsapostle vidste Martin A. Hansen, hvor skoen trykker.

Selv om finlitteraturen utvivlsomt "skildrer Livet sandere", sætter den senere forfatter til *Logneren* sig derfor for at levere et forsvar for Kaptajn Marryats forkætrede knaldroman *Jakob Ærlig*. Skønt *Logneren* uden tvivl er sandere end *Jakob Ærlig*, og *Jakob Ærlig* er mere uærlig end *Logneren*, er den sande bog om løgneren i livet ikke altid noget for den ubefæstede sjæl.

Det er ikke alt det, barnet undres over, der derfor er forunderligt.

Så vidt barnet. Men hvad med den voksne? Også den voksne kan naturligvis have brug for en forundringskunstner for at blive vækket af trivialitetens slummer.

Men sæt nu, at den virkelighed, man vågner op til, ikke er værd at vågne op til! Så kan man være heldig at møde en forundringskunstner, ja, måske en løgner, der kan fremtrylle en verden, der muligvis slet ikke er der, men som er forunderlig. Sådan som det sker for Rigmor i *Løgneren*.

Til slut i *Løgneren* anstiller Johannes Vig nogle betragtninger over to forskellige mennesketyper: Der er dem, der *ikke* kan vokse, og dem, der kan "forvandles, grønes som Planter der har staaet i Skygge". Rigmor hører til den sidste slags, Johannes selv til den første.

Efter mange års indestængt begær forenes Rigmor og Johannes til sidst på Næsgaards loft, og Rigmor giver her udtryk for sin manglende gudstro og fortæller, hvordan hendes liv forekommer hende aldeles goldt og meningsløst. Som et ekko af degnens egen tomhed lyder det igen og igen fra hendes mund: "Det kommer mig ikke ved."

Men i stedet for at besegle deres fælles håbløshed ved i tosomhedens selvbekræftende nihilisme at trække hende med ned i fortvivlelsens hægedynd vælger Johannes en anden vej. Under den sneppejagt, han kort efter tager hende med på, vælger han med sine evner som forfører og illusionist at indgyde hende en tro på den verden, han ikke selv tror på. Han digter en historie for hende om, at verden er forunderlig, fuld af "Varme og Renhed og Lys", – skønt han med sig selv ved, at verden kun er tom tåge. Og for at sætte vægt bag ordene udtaler han romanens helt afgørende sætning: "Det lyder forbandet indbildsk, men det er rigtigt, jeg er et klogt Menneske paa andres Vegne."

Sig selv er Johannes for klog. Men andre kan han hjælpe til at forundres – uden smålig skelen til, hvad der er sandt, og hvad der er løgn. Og, må man sige, det i sig selv er forunderligt.

Eller for nu at give ordet til Fader Mattias i *Lykkelige Kristoffer*, denne romans egentlige helt. Når løgneren opretholdes for egen vindings skyld, er han stærkt kritisk; men knap så entydigt stiller det sig, når det sker for andres skyld:

Den diskussionslystne polyhistor Mester Thygonius, for hvem verden er en maskine, hvori der ikke er plads til nogen Gud bag Ptolemæus' krystalhimmel, lufter på et tidspunkt sin forundring over, at Fader Mattias trods sit frisind kan hænge så trofast ved den gamle løgn, kristendommen.

Thygonius siger: "Næst efter en lille Haandfuld videnskabelige Genier og Filosofer, er Kardinalerne Europas intelligenteste Mænd, og jeg ved ikke, hvad jeg skal beundre mest, at de staaende midt i Overtroen kan holde Hovedet saa klart, eller at de kan holde Troen i Live, skønt de selv er vantro."

"Kan de det," lyder Fader Mattias' orakelsvar, "er det et Guds Under".

Og underet viser sig, hvor man måske mindst skulle vente det.

Skønt involveret i det illegale arbejde blev det Martin A. Hansens lod at opleve befrielsen fra en sygeseng på Bispebjerg Hospital. Her læste han den 13. maj i *Bertingske Tidende* frihedskæmperen Kim Malthes-Bruuns breve fra Vestre Fængsel og Politigården.

Brevene gjorde et dybt indtryk på ham, ligesom bogen *De sidste Timer*, der udkom et par måneder senere med afskedsbreve fra godt hundrede unge dødsdømte modstandsmænd. Og i det sidste nummer af det oprindeligt illegale blad *Folk og Frihed* fra 5. dec. 1945 bragte Martin A. Hansen en længere artikel under titlen "Den unge Seer" om disse afskedsbreve.

Når man åbner bogen med de henrettede patrioters breve, skriver Martin A. Hansen, er ens første reaktion taknemmelighed mod de pårørende, der har givet disse dyre blade videre til andre; for til dem, de efterladte, var brevene henvendt, som en trøst i de ondeste dage.

Men hvordan trøster man sin utroste kæreste eller sin fortvivlede mor, der snart skal miste en? Hvordan indgyder man ro hos den urohægede elskede, der bestandig tænker på den angst og smerte, man selv fortæres af?

Man gør det ikke ved sandhedens hjælp, men ved 'ordenes dække', som Martin A. Hansen kalder det, ved med 'udtrykkets ro' at tømre en kærlighedsbro hen over fortvivlelsens afgrund: "Et Kærlighedens Sakramente byder ham i Noden: Han taler til dem. Jeg er rolig. Ordene skal gøre det mindre bittert for dem derude. Det er dem, han nu skal hjælpe." Og han tilføjer: "Lad os forstaa, at for nogle var det anderledes, end Ordene røber." De var – naturligvis – dødsangste. Men de dødsdømte skriver til deres kære, som de gør, for at skjule, at de er bange: Jeg er rolig.

Og da sker det forunderlige, siger Martin A. Hansen: Idet brevsriveren, mens han skriver, for sit indre blik ser den elskede læse om den ro, han har løjet om, da ser han, hvordan roen forplanter sig til den hende. Og nu sker så det dobbelt-forunderlige: Idet han for sit indre blik ser dette, da smitter denne ro af på ham selv. I forstillelsen reddes han gennem skrivningens kærlighedsakt op på den bro, han har bygget for den elskede hen over angstens dyb, og bliver selv forundt den ro, der før var ham nægtet. Den dulmende løgn er blevet til sandhed for løgneren selv.

"Saa læser man denne Bog med Brevene, lukker den, og i Stilheden efter den synes man at høre en Pil suse gennem Luften, rammende en gammel Bog ovre paa Hylden (...) Farmoders Nye Testamente."

At pilen flyver denne vej, skyldes dog ikke, at flere af brevsriverne faktisk nævner Gud og det evige liv; for der er også breve fra folk, der ikke troede på et liv efter døden; og også fra deres breve lyder pilens susen. Pilens vej skyldes 'sindet' i brevene: "Det kommer fra Mørket, men det er idel Lys. Det er skrevet i

de ondeste Dage, men fuldt af Kærlighed.”

Tydeligst er dette hos Kim Malthe-Bruun, der i sig erkender, hvad Jesus følte for sine bødler. Martin A. Hansen citerer et af brevene fra *Berlingske Tidende*, som han læste under sin hospitalsindlæggelse: ”Jeg har ogsaa siden mange Gange tænkt paa Jesus. Jeg kan godt forstaa den grænseløse Kærlighed, han har følt til alle Mennesker og især til alle dem, der var med til at drive Naglerne igennem hans Hænder”. Og Kim Malthe-Bruun fortsætter: ”Da han [Jesus] har staaet over for sine Bødler, har de fysisk set bragt ham ud over alt jordisk. Han har befundet sig saa frigjort og opløftet, at han ikke har kunnet se dem med almindelige Menneskers Øjne, men derimod med en uendelig Overlegenhed og Overbærenhed, som altid følger med, at man kan se den smalle Horisont, som de andre handler ud fra”.

Her er ingen længsel hos den dødsdømte efter en dom efter fortjeneste for hans bødler. Vi møder den evangeliske tanke om den uendelige guddommelige nåde, der omfatter enhver. Den nåde, der vender alle vore forestillinger om retfærdighed på hovedet. Ikke så underligt kan Martin A. Hansen i et samtidigt interview i *Information* erklære om Kim Malthe-Bruun: Han er ”nærmere den evangeliske Kristendom end nogen anden, jeg har mødt”.

Nu tillægger Martin A. Hansen ikke altid entydigt Gud samme radikale tilgivende holdning. Undertiden stikker den menneskelige retfærdighedstrang sit hoved frem og forlanger ”en etisk Revision hinsides”, som det hedder i et udkast til novellen ”Midsommerfesten”.

Men når Martin A. Hansen er bedst, husker han barnets forunderlige leg – og at kristendommen vender alting på hovedet.

Hen imod slutningen af *Orm og Tyr* hører vi om folks retfærdige jagt på den fredløse nidding, der har forbrudt sig mod loven og gjort sig fortjent til dødsstraf. Han søger at undslippe, men omringes, springer så over kirkegårdslågen, ind i kirken, op i koret, til han bliver stående lidt fra alteret, ”ond at se, med sorte øjne der stikker”.

Da hedder det: ”Men saa fortræffelig menneskeloven er, givet og værnet af Gud, og saa sandt det er, at uden den vilde liv og samfund gaa til grunde, ligesaa stærk rejser sig en helt anden lov af vijdend hinsides portalen. Forbryderen som springer ind i kirken, med rigtige mennesker i hælene, livets opbyggere, han springer lige i hænderne paa Gud. Det er ikke hænder der i afsky slynger ham i svovlpølen, det er en faders tilgivende hænder.”

Her genkender vi den Martin A. Hansen, der syv år tidligere hørte en pil suse fra de dødsdømte frihedskæmpers trostebreve til farmoders gamle bog, der gør alting nyt.

På forunderlig vis er perspektivet – og dermed alt – ændret.

Sandø er stor alligevel. Bakken derude, den er ingenting i tal og geografiske og astronomiske tabeller. Men se, den rager midt op på himlen. Bakken er blevet til et bjerg, der fuldstændig fylder øjnene.

Og pludselig, når vi mindst af alt venter det, hører vi bjerget sige: Tjener, en rød Carlsberg!

David Bugge

–

Talen bygger på en række analyser fra nogle af David Bugges udgivelser om Martin A. Hansen, bl.a. Medusas Søn (2005) og ”Forundring fryder” (i Lys og sang (2009), red. Hans Rubech Christensen m.fl.).

124. Omtale af nyt tema og seminar i 2016 (<http://martin-a-hansen.dk/?p=67>)

”Orm og Tyr” år – 2016

I år har det været ”Løgneren”, der har været i fokus med foredrag og andre arrangementer, der har kastet nyt lys ind over den roman, der for alvor slog Martin A. Hansens navn fast i Danmark. I slutningen af dagbogen skriver Johannes Vig: ”Jeg tænkte på at gå ind i kirken og se stenhovedet, som af en fortidskunstner er udhugget i koret. Det må være dødens, undergangens hoved, glemslens og meningsløshedens hoved. Man kunne også sige, at det hoved bar selve øens ansigt, så koldt og frygteligt dette ansigt er, når naturen har besejret os. Men dette hoved, denne død, er i koret sat, så døden må stirre lige op på opstandelsens symbol, som forstanden ikke begriber. Denne opstandelsestanke sidder endnu som en harpun i øens krop og holder fast. Men da jeg kom dertil, havde jeg ikke mod til at gå indenfor. Man er den man er”.

Ja, Johannes Vig er den, han er, og går i en stor bue uden om kirken. Han magter ikke længere at blive konfronteret med sine svigt og sit nederlag. Sådan slutter ”Løgneren”.

Martin A. Hansen havde selv et lignende opgør med kirken – især med institutionen – men han vendte i modsætning til Johannes Vig tilbage til huset. Og i denne tilbagevenden til huset og kulden blev ”Orm og Tyr” (1952) skabt.

Bestyrelsen for Landsforeningen Martin A. Hansen agter at gøre 2016 til ”Orm og Tyr-år”.

"Orm og Tyr" handler om trosskiftet i Norden omkring årtusindskiftet og det efterfølgende kirkebyggeri landet over, opførelsen af den romanske stenkirke. Grundtemaet i bogen er det religiøse, livsopholdende eksistensmotiv, der ligger forud for gotisk tid, et eksistensmotiv, der både er hedensk og kristent. I Martin A. Hansens optik kommer den nye kristentro ikke som et radikalt brud med hedensk levevis og religion. Men dér, hvor den gamle, hedenske levevis og religion er truet og nærvædet at bukke under, kommer kristendommen som et forsonende og reddende element for de nordiske samfund. Ja, den kommer – som det udtrykkes i "Vølvens spådom" – som en opfyldelse. Noget af det mest dyrebare, der reddes med over, er iflg. Martin A. Hansen "det gamle nordiske retssyn". I "Leviathan" skriver han flg.: *"Selve dette ord, retssynet, drager måske hos nutidsmennesker for abstrakte begreber med sig. Det drejede sig mindre om en udformet retsbevidsthed eller opfattelse med tankemæssig, religiøs eller moralsk begrundelse, end om et instinkt for ret, hvad der er et instinkt for den enkeltes ret og værd, en bestandighed i følelsen over for fællesskabets værd".*

Ligeledes er opstandelsestanken og –troen et afgørende og gennemgående tema i bogen, hvor Martin A. Hansen langt inde i bogen når frem til den forløsende konklusion – som i lyset af de moralske anfægtelser han personligt havde i forb.m. forsvaret for stikkerdrabene også er personligt forløsende – at *"den menneskelige ånd er blevet befriet for en frygtelig opgave, der også retteligt er en guddommelig og ikke en menneskelig opgave, og som da også i sin uoverkommelighed tvang folk ind i en sygelig grublen, der var som kræft for ånden, nemlig den opgave at skabe en dødeskabne. I sin opstandelsestro lægger nu den folkelige kristendom denne opgave fra sig, medens den officielle kristenlære forvilder sig stadig dybere ind i sjæleetroens dæmoni".*

Birgitte Krejsagers studie "Fortællerens rum" redegør på glimrende vis for tilblivelsen af "Orm og Tyr" med indblik og indsigt i den forskel, der er i at arbejde stringent videnskabeligt og på levende at fortælle om en væsentlig epoke i vores historie. Som det fremgår af brevene mellem Ole Wivel og Martin A. Hansen, fastholdt Wivel et bestemt synspunkt på bogen: Fortællingen, som kun Martin A. Hansen magtede.

Ole Wivel skriver – efter at han har gennemlæst det første store udkast til bogen – et langt brev til vennen, hvor han bl.a. udtrykker sin begejstring for det fortællende stof: *"Det er godt, godt. Men ak, hvor hurtigt støder han ikke på grund. Vi føres ud af fantasiens skov, hvor træernes løv flyder som tåger", sættes håndfast på skolebænken for degnens fødder og belæres nu om arkæologiens historie. Hvor er det kedeligt. Og her kan siges, hvad der i mine øjne gælder hele fremstillingen, på nær "Gudernes fald": Forfatteren bør resignere. Han bør give afkald på at få hele sin virkelig imponerende og storslåede viden pakket ind i værket, sine igennem år møjsommeligt indvundne erfaringer til fordel for at fortælle stærkt og rent. Det er jo derfor, vi elsker ham i hans værk: Fordi han er digter og ikke degn. Lad ham få lov at digte, fortælle som for børn og stop ham, når han tror han er indleder til en videnskabelig kongres".* Altså: Når vi har at gøre med "Orm og Tyr", har vi at gøre med en fortælling, der i den grad har ramt folk – jeg selv inklusiv. Ikke på grund af dens videnskabelige landvindinger, men fordi historien blev fortalt så eminent, som den blev, og hvor man som læser i den grad bliver inddraget og henført. Som sådan ønsker vi i Landsforeningen "Orm og Tyr" præsenteret, når man vil yde forfatteren og bogen ret. Fortællingerne er også dem andre husker tydeligst fra læsningen af "Orm og Tyr", især fortællingen om "Tirad" og om "Stenmesteren".

Det har i øvrigt i forberedelsen af de tiltag, som Landsforeningen forbereder i 2016, været interessant at være vidne til den mangel på henvisninger, der i andet stof om overgangen fra hedenskab til kristendom er skrevet. Senest har jeg læst "Nordboernes gamle religion" af Carsten Lyngdrup Madsen, hvor det i bogens sidste afsnit handler om "overgangen fra hedendom til kristendom". I litteraturlisten, som er ganske omfangsrig, er der ikke én henvisning til "Orm og Tyr", og i navneregisteret er Martin A. Hansen ikke nævnt. Det samme gør sig gældende i Otto Norns bog "Levende sten". Helge Nielsen har skrevet bogen "Et byggeri", der handler om middelalderens byggeri af henvend 2000 stenkirker. Hverken "Orm eller Tyr" eller Martin A. Hansen er nævnt i litteraturhenvisningen. Mads Lidgaard omtaler "Orm og Tyr" i begge sine bøger, "Hvad troede de på?" og "Da danerne blev kristne". Mads Lidgaard var i samme forskergruppe som Martin A. Hansen og Palle Lauring – personligheder, som ikke er at betragte som stringente videnskabsmænd, men som gedigne fortællere. For godt et års tid siden var jeg til en reception i forb.m. udgivelsen af "Stenansigter", en roman skrevet af Martin Petersen, hvis hovedperson er en jysk stenhugger, der i middelalderen drager til Gotland. Martin Petersen har i sin roman flere henvisninger og fortællinger om "stenmestrene", og jeg spurgte ham, om han kendte til "Orm og Tyr". Han havde aldrig hørt om den – eller rettere – han var ikke stødt på hverken bog eller forfatter i sin research, hvad angår stenmestre. Besynderligt, men så alligevel forståeligt, fordi videnskaben herhjemme aldrig har taget bogen – endsiges forfatteren – til sig. Så derfor: "Orm og Tyr" skal præsenteres som den unikke fortælling, den er, stærkt hjulpet på vej af Sven Havsteen-Mikkelsen uforlignelige træsnit. Ikke som fornuftsbaseret videnskab.

Et andet aspekt i formidlingen af kendskabet til "Orm og Tyr" er, i hvor høj grad receptionen af bogen bestemmer værket. Hvem tog den til sig? Hvem anmeldte den som den fortælling, den er? For mig blev læsningen af "Orm og Tyr" i den grad forførende. Jeg blev ikke klogere på den videnskabelige udforskning af en epoke, men jeg blev i den grad beriget af en fortælling, hvor jeg blev medlever og medvider. Jeg tænker den som en personlig hilsen fra en kær ven, jeg aldrig mødte i live, men som fortalte mig ind i en svimlende fortælling, der rækker langt, langt bagud og som rummer store visionære syner. Altså: Receptionen, modtagelsen af værket er af betydning, og det er her væsentligt at bemærke, at hvor videnskabeligheden herhjemme var sært tavse, da bogen kom, var det kirken/præsterne og højskolen, der tog værket til sig. Det er da også hovedsageligt i de kredse, at værket fortsat lever.

I det hele taget er perioden omkring trosskiftet i Norden o. år 1000 og hele vikingetiden interessant. Især mange vikingespil vækker interesse landet over. Så på den måde kan man sige, at jorden er godet. Men det er Landsforeningens opgave at sikre, at perioden ikke kommer til at handle om drabelige vikingeslag, men om at et trosskifte og et sidskifte slår igennem og kommer til at præge Norden og Danmark i århundreder. Om dette skrev Martin A. Hansen i et brev til Ole Wivel: *"Det typiske for senoldtiden, vikingetiden, er de centrale værdiers voldsomme krise, og det ejendommelige er, at kristentroen ikke forskyder, men redder dem, og først i denne hændelse bliver en ny kultur mulig. Jeg gad vide, om ikke dette er ejendommeligt for alle store kulturskifter, der ikke er frugten af en ydre tvang, men en indre trang og om derfor ikke vore moderne forestillinger om kulturskifter som en totalrevolution er en illusion, og tilmed nemt hindrer os i at se den virkelig dybde i skifterne"*. Denne dybde skuede Martin A. Hansen, og dette syn udtrykte han i "Orm og Tyr", allerstærkest i de fortællende afsnit, "Tirad ristede", "Stenmesteren", "Odin".

Med håbet om at skabe en ny interesse for dette prægtige værk fra 1952, har vi i Landsforeningen planlagt følgende:

Et lokalt arrangement, er blevet afholdt (mandag d.2.november) i Magleby Præstegård i menighedslokalet, hvor Henning Nørhøj, Haslev, fortalte om "Orm og Tyr" og læste "Tirad rist"

Lokalt er man på Stevns ligeledes i gang med at starte en læse- og studiegruppe om "Orm og Tyr".

Lørdag d. 16. april 2016 afholdes der et seminar på Hadsten Højskole, hvor Birgitte Krejsager, Hans-Ole Hansen, Anders Thyrring Andersen og undertegnede vil holde foredrag om emner relateret til "Orm og Tyr". Herom senere.

Hvad angår foredrag, så er vi i Landsforeningen i gang med at udfærdige en folder, der skal sendes til menighedsråd og højskoler landet over med henblik på at bestille et foredrag om "Orm og Tyr". I denne folder præsenteres "Orm og Tyr"-kendere som Birgitte Krejsager, Bjarne Nielsen Brovst, Claus Helsbøl, Anders Thyrring Andersen, Henning Nørhøj og undertegnede.

Ole Juul

125. Martin A. Hansens natursyn (<http://martin-a-hansen.dk/?p=68>)

Anders Thyrring Andersen er hård ved mig i sit indlæg i det sidste nyhedsbrev. Jeg har nok desværre udtrykt mig meget klodset, for mit ærende var bestemt ikke at ville gøre Martin A. Hansen til skabelsteolog.

Jeg er helt enig med Anders Thyrring i, at Martin A. Hansen har et dialektisk natursyn. Jeg vil bare gerne give mere plads hos ham for den sans for naturens mægtighed, som jeg synes gennemtrænger "Manden fra jorden", og som Martin A. får et mere og mere skeptisk forhold til, jo mere han tænker over den ud fra sin refleksive selvbevidsthed.

Det er et godt eksempel på, at digteren og essayisten ikke altid behøver at være enige.

Det er sikkert og vist, at Martin A. Hansen, især som essayist, fokuserer meget på natur som kultur, mens hans natur- og kultursyn er heldigvis så dialektisk, at han især som digter kan blive grebet af naturens mægtighed, og også i essays og dagbogsnotater røber en glæde for kunstnere og tænkere, der har sans for vældige kræfter både i menneskenaturen og den kosmiske natur, og som bestemt ikke er skabelsteologer.

Jeg nævner Johannes V. Jensen, Asger Jorn og William Faulkner. Claus Ørntoft har han ikke kendt, men i ham ville han måske have set en genopstanden romansk stenmester.

Anders Thyrring har argumenteret meget energisk for, at Martin A. i "Midsommerfesten" er en modernistisk forfatter, der bryder med naturalismen, men man kan få den kætteriske tanke, at Martin A. Hansen netop har et så dialektisk natursyn, at han kan sættes i bås med store naturalistiske forfattere som Flaubert, Joseph Conrad og I.P. Jacobsen, der hverken fortrænger natur eller kultur.

Bo Rasmussen

126. Anmeldelse af Bo Rasmussens nye bog (<http://martin-a-hansen.dk/?p=69>)

"Filosofi til tiden", Bo Rasmussen

Forlag: Nyt Askov, 2015

Bo Rasmussen har i en årrække været ansat ved læreruddannelsen i Aarhus og har her inspireret et utal af studerende med sin viden og sin sans for kunst og litteratur.

For de, der kender Bo Rasmussen og har læst, hvad han har skrevet i bøger, artikler og kronikker, er begrebet "kolonihavefilosofi" velkendt og et typisk finurligt begreb for Bo Rasmussens tænkning.

I sin senest udgivne bog, "Filosofi til tiden", samler Bo Rasmussen de vægtigste af sine artikler og kronikker i 5 tekster og redegør her for nødvendigheden af det, han selv kalder en "kolonihavefilosofisk kulturrevolution". Mindre kan ikke gøre det, hvis vi som individer og borgere atter skal have fast grund

under fødderne – i naturen og i kulturen. Det vil føre for vidt i denne anmeldelse at gøre nærmere rede for Bo Rasmussens originale tanker, men når jeg alligevel nævner bogen i denne sammenhæng, så er det for at gøre opmærksom på ”Tekst nr.5: Martin A. Hansen og Asger Jorn i kolonihavefilosofisk lys” – en ganske tankevækkende og oplysende tekst om de to kulturpersonligheders forhold til kulturen og naturen. Asger Jorn og Martin A. Hansen havde ikke meget med hinanden at gøre, de mødtes to gange i 1952, men det er Bo Rasmusens anliggende at sætte dem ind i en sammenhæng, som har at gøre med en fælles forståelse af menneskets og individets indfældethed i naturen – ikke på trods af kulturen, men som en konsekvens heraf.

Bogen kan anbefales til den, der vil vide mere om Martin A. Hansens mange relationer i hans egen samtid – og til den, der ønsker en indføring i begrebet ”kolonihavefilosofi”.

Ole Juul

127. Jorn og Martin A. Hansen (<http://martin-a-hansen.dk/?p=70>)

Hvem er pessimist?

Jorn bebrejdede Martin A. Hansens pessimisme. Jorn appellerede til optimisme og handling. Måske forholdt det sig omvendt. At det var Martin A. Hansen, der var optimisten, mens Jorn var pessimisten. Martin A. Hansens position var egentlig, at mennesket måtte forlige sig med det uundgåelige. At verden er af lave, at overblikket er forsvundet i nutidens virkelighed, og at folket derfor ikke (længere) er altings målestok. Måske en lidt resigneret holdning – men er det ikke nogenlunde sådan, det er? At udviklingen har taget os. Folket opløst, og vi mennesker står atomiseret tilbage?

Jorn ville ikke finde sig i en sådan resignation. Hvis Martin A. Hansen havde ret, ville det ifølge Jorn betyde såvel folkets som folkekunstens (og i sidste instans måske endog kunstens) død. Det kunne Jorn ikke leve med. Derfor appellen til handling. Hvordan? Ved noget så prosaisk som dokumentation og beskrivelse af nordisk kunst og folkekunst fra tidernes morgen! Med det moderne fotografi som et centralt værktøj. Jorn ønskede med andre ord at føre sandhedsbevis – måske ligefrem noget, der lignede videnskabeligt bevis – for sin påstand: At den nordiske folkekunst levede. At det nordiske folk var levende. Og arbejdet med den nordiske kunst gav i sig selv Jorn oceaner af indspark til de konstante overvejelser omkring kunsten.

Folkekunsten var spørgsmål om liv og død for Jorn. Det må vi forstå. Selv om der er så meget i øvrigt, vi ikke fatter desangående. Kunsten skulle være forankret. Ligesom mennesket er forankret i historien og det menneskelige fællesskab. Jorns søgen efter den nordiske kunst og folkekunstens væsen er også en evig søgen efter forankring, ståsted, hjemstavn.

Redaktøren har ”sakset” et lille uddrag fra en artikel i ”Det Skønneste – Jorn og Silkeborg”, Museum Silkeborg, ISBN 978-87-985061-9-5 der også handler om Hansen og Jorn jævnfør Ole Juuls anmeldelse.

128. Digter og Landskab – brugen af QR tag og App (<http://martin-a-hansen.dk/?p=71>)



I forbindelse med etableringen af digterruten ‘Digter og Landskab’ er der opsat skilte med QR-koder, som giver dig adgang til fortællingerne, som knytter sig til det pågældende rutepunkt. Du kan læse og lytte til fortællingen med din smartphone.

A. Brug vores app ‘Digter og Landskab’

Du får størst udbytte ved at anvende app’en, som vi har udviklet specielt til ‘Digter og Landskab’. Du kan læse en guide og hente appen her.

(<http://digteroglandskab.dk/digterruten/appen-og-hjemmesiden/>)

Når du åbner app’en, vises et kort over området og med din aktuelle position i centrum. Herfra kan du klikke (’trykke’) dig videre til den enkelte lokalitet og fortællingerne der vedrører stedet. Du kan også klikke i øverste højre hjørne, på QR-ikonet. Herved åbner et kamera-billede, som du holder hen over QR-koden på skiltet. Opslaget med tekst og lyd præsenteres for dig øjeblikket efter.

Hvis du ikke har appen installeret, kan du scanne den store QR-kode på skiltet, som fører dig direkte til download-siden, hvor du gratis kan hente appen til din smartphone. Den findes til Android og iPhone.

Hvis du læser denne tekst på en smartphone lige nu, kan du hente appen lige her

(<http://digteroglandskab.dk/app/>).

B. Brug en anden scanner-app

Hvis dårlige signalforhold på stedet vanskeliggør installationen af app'en, er der stadig råd! Du kan scanne QR-koden med en almindelig, vilkårlig QR-scanner-app. Den, må vi indrømme på dette sted, er til gengæld det minimale krav for at kunne få udbytte af QR-koderne.

Når du scanner koden på denne vis, åbner hjemmesiden med den ønskede fortælling i din smartphones webbrowser. Det er en mindre elegant løsning, men den virker.

C. Brug computeren

Sidder du derhjemme ved computeren, har du også mulighed for at læse og lytte til fortællingerne. Her har du stadig mulighed for at tage på en 'virtuel' tur – i fald det øsregner!

God fornøjelse på digterruten derude!

Bjørn Popp, webmaster og udvikler

129. Anders Thyrring Andersen – aktiviteter siden sidst (<http://martin-a-hansen.dk/?p=72>)

Til festskriftet "Skærum Mølle – en lærdoms lystgård. Til Gudrun Aspel", udsendt 2015, bidrager Anders Thyrring Andersen med et erindringsessay: "Et forårsseminar i Vestjylland – Møder mellem forskning og folkelighed", som primært drejer sig om Martin A. Hansen. Kontaktoplysninger: Folkeuniversitetets Komitestyrelse, Skærum Møllevvej 4, 7570 Vemb.

Tidsskriftet "Studenterkredsen" udsendte i juni 2015 et særnummer, der består af et foredrag af Anders Thyrring Andersen: "Befrielse? Frihedstale holdt på Bovbjerg Fyr 4. maj 2015", som ikke mindst omhandler Martin A. Hansens forhold til besættelsen og modstandsarbejdet. Kontaktoplysninger: studenterkredsen@gmail.com

12. september 2015 blev der afholdt et Martin A. Hansen-seminar på Folkeuniversitetscentret Skærum Mølle. Programmet var:

Anders Thyrring Andersen: Kontrapunkt. Om arbejdsfællesskabet mellem Martin A. Hansen og Sven Havsteen-Mikkelsen.

Monica Papazu: Om novellen "Paradisæblerne" og traditionens betydning.

Ole Juul: Opstandelsestanke og -troen i "Orm og Tyr".

I november 2015 udkommer bogen "Efter Georg – virkningshistoriske livstag med brandesianismen", red. Kristoffer Garne og Johan Christian Nord, forlaget Munch & Lorenzen. Heri findes bl.a. Anders Thyrring Andersens artikel "Loven om aktion og reaktion. Den dualistiske skabelon i brandesiansk litteraturhistoriskrivning". Artiklen forsøger at vise, at en grundlæggende mekanisme i Georg Brandes' litteraturhistoriske og ideologiske synsmåde er gået igen i en betragtelig del af dansk litteraturhistoriskrivning lige siden. Denne mekanisme drejer sig ikke mindst om, at det moderne angiveligt aldrig kan omfatte det religiøse eller kristne, hvilket er en af hovedårsagerne til, at Martin A. Hansen og forfattere som ham har været ignoreret eller nedvurderet i flere årtier.

130. Foredrag i 1954 (<http://martin-a-hansen.dk/?p=73>)

Martin A. Hansens foredragsvirksomhed i 1954

- 10.2. Esbjerg: Landskaber og Folkets Tro
- 17.2. Nationalmuseet: Vikingernes Religion og Trosskifte
- 18.2. Aarhus Kunst- og Litteraturforening: Dansk Natursyn (i Tilslutning til "Dansk Vejr")
- 19.2. Hobro Biblioteksforening: Historien og Nutidsfolk
- 22.2. Holstebro Højskolehjem: Landskaber og Folkets Tro
- 23.2. Thisted, Højskole- og Biblioteksforeningen: Det danske Landskab og vore Forfædres Tro (Anderledes end i Holstebro og Esbjerg)
- 26.2. Skive Seminarium: Poesi og Prosa
- 19.3. Gentofte Kommunelærerforening: Dansk Natursyn
- 13.9. Askov Højskole, Efteraarsmøde: Om Righistorien og Island – de islandske Haandskrifter
- 14.9. 1. Struer Gymnasium: Vers og Fortælling; 2. Nr. Nissum Seminarium: Vers og Fortælling
- 15.9. Silkeborg Seminarium: Dansk Natursyn
- 16.9. Tranebjerg Efteraarsmøde, Samsø: Kulturskiftet i Norden
- 17.9. Vraa Højskole, Efteraarsmøde: Vers og Fortælling
- 27.9. Sorø – Lærerkredsene
- 26.10. Randers Amts Bibliotek og Biblioteksforening: Kulturskiftet i Norden
- 31.10. Oslo, Austlandske Lærerstemme: Traditionen og det moderne Menneske
- 8.11. Skafterup, Sydsjælland: Kulturskiftet i Norden
- 12.11. Gladsaxe, Lærere: Vers og Fortælling
- 16.11. Frie Lærerskole, Ollerup: Kulturskiftet i Norden
- 17.11. 1. Odense Seminarium; Poesi og Prosa; 2. Ida Holsts Realskole, Svendborg: Traditionen og det moderne Menneske

- 18.11. Kertemind Husflidshøjskole: Kulturskiftet i Norden
 - 19.11. Skaarup Seminarium, Elevforeningen: Poesi og Prosa
 - 22.11. Gymnasieforeningen "Sermo", Fredericia: Vers og Fortælling
 - 23.11. Gelsted Foredragsforening: Vers og Fortælling
 - 24.11. Asperup Foredragsforening: Vers og Fortælling
 - 25.11. Ryslinge Sognekirke: Kulturskiftet i Norden
 - 26.11. Sunds Herreds Læserkreds: Digtningen og Skolen
 - 1.12. Danskstuderende, København
 - 6.12. Kvindelig diskussionsklub
 - 17.12. Studenterkredsen, Vartov
-

131. Indlæg ved medlem Bo Christensen (<http://martin-a-hansen.dk/?p=74>)

Martin A. Hansen og hans utrolige arbejdsdisciplin.

Mange digtere og forfattere på Martin A. Hansens tid, lagde en sådan grundighed i deres arbejde, at det endte med at tære eller rettere brænde dem op, før de nåede en alder, hvor det med rimelighed kunne udtrykkes, at de havde talt, og dermed afsluttet et såkaldt 'skæbneforløb', både som mennesker – og navnlig som kunstnere! – Enkelte nåede dog alligevel de bekendte "støvets år", velsagtens fordi de var gjort af et stærkere stof, der ikke sendte dem til 'tælling' før kampen for alvor, og med større ret kunne synes afsluttet og forbi.

For nogle af de yngre, måtte det ofte være således, at de skrev sig til hårdt tilkæmpet anerkendelse, sejrede (undertiden kortvarigt) og bukkede under, ofte for et voldsomt krav til sig selv om stadig større og mere styrkende erkendelse og indsigt, der af og til syntes umulig at nå, uden at omkostningerne blev i den grad ultimative, ja, af en sådan karakter, at resultatet blev katastrofalt og betalt med den højeste pris! Her bør vi opholde os en stund ved en af disse yngre forfattere, nemlig Martin A. Hansen, hvis løbebane blev kort, men i hans tilfælde særdeles frugtbar. Der skal ikke her udredes nogen kronologisk eller bestemt rækkefølge i denne mindre beskrivelse af et af det tyvende århundredes største og vigtigste (også for eftertiden) forfatterskaber, men blot fortælles lidt om et menneske og en kunstner, der ofrede (i fuld alvor og uden bagtanker) sig selv, på ikke bare 'Kains', men også 'kunstens alter' – et måske lidt søgt udtryk, men ikke desto mindre af en betydning, der ikke står alene i forbindelse med Martin A. Hansens navn (flere, ja vel nok adskillige kunne nævnes, men det er ikke stedet her!)

Martin A. Hansen og hans forfatterskab er lykkeligvis blevet genopdaget og det til stor glæde for de mange der endnu har berøring eller erindringer om hans navn og værk fra deres tidlige år – de år der blev Martin A. Hansens sidste – og genoptagelsen og den deraf følgende nye interesse, også blandt de yngre, måske endda de yngste, for hvem Martin A. Hansens forfatterskab er som noget nyt og inspirerende i en brydningstid, som den vi gennemlever i disse år.

Der er brug for, ikke en "guddommelig" dyrkelse, men en almen udbredelse af oplysningen og ikke mindst fortællingen om en digter, der selv ville fortælle, og gjorde det i en sådan grad, at mange af hans værker er blevet klassikere i den nye danske litteratur målt inden for et århundrede. Hans mange facetterede arbejder: romaner, noveller, essay, kulturhistorie, rejseskildringer og lyrik – der er nok at gå i gang med; og dertil lagt den efterhånden meget omfangsrige og forskelligartede litteratur om forfatterskabet – samt mennesket bag, og hans tid. Dertil skal da tilføjes udgivelserne af dagbøger og breve – to digre værker på hver 3 bind – begge 'guldgruber' (hver for sig eller sammenlagt) medvirkende til forståelsen af, og beretningen om et særdeles betydeligt forfatterskab fra "fødsel" til den urimeligt tidlige afslutning.

Bo Christensen

132. Kaj Axel Jensen – Martin A. Hansen ved min side (<http://martin-a-hansen.dk/?p=75>)

Min interesse for Martin A. Hansens forfatterskab – Martin A. Hansen ved min side

Indledning

I januar fik jeg mail fra Mette Lise Rössing, som meget venlig spurgte: "*kunne du tænke dig at fortælle om din interesse for Martin A. Hansens forfatterskab*". Efter betænkningstid takkede jeg for tilliden og svarede ja tak.

Baggrunden var, at jeg tidligere til Mette Lise Rössing havde sendt et brev og en kronik, jeg havde skrevet til Fyens Stiftstidende om "Rejse paa Island" i forbindelse 60 års dagen for bogens udgivelse – og efter jeg selv var kommet hjem efter en rejse på Island.

Jeg vil hæfte mig ved *min interesse*, idet jeg ikke har undervist eller forsket i Martin A. Hansens forfatterskab, men har haft ham ved min side i 50 år – altså er dette en slags guldbryllupstale til en meget afholdt person.

Som indledning vil jeg gerne citere fra et langt brev fra Martin A. Hansen – netop 28.02.47 ankommet til Roa i Norge – til Aksel Heltoft (*Folk og Frihed & Der brænder en Ild*). ”...men jeg er tillige bondefødt – virkelig bondefødt (de der fødes på Landet nu, er ikke mere bondefødte). Jeg har drukket lidt Luft – en lille bitte Smule Luft – af den virkelig gamle Luft. Jeg har aanded en smule Middelalder som en Virkelighed og har egentlig i nogle hektiske Barndoms – og Ungdomsaar jagende gennemløbet Aarhundrederne fra de middelalderlige Bønder blev en stand til også deres Kultur var opløst..... den europæiske Borgerkulturs Opløsning, oplevede jeg i Ungdommen i Mellemkrigstiden som en personlig Sjæls Opløsning—Forstaar du: jeg er altså en af de faa, der kender begge Tider...og maaske den eneste, der kan ælte disse Erfaringers Ler og puste Digtingens Aand i dem saa de lever. Og hertil er jeg bundet.” Dette helt essentielle citat vender vi tilbage til.

På Stevns. Tradition og fortæller

Som så mange andre, der holder af Martin A. Hansen kan jeg pege på de omstændigheder, der startede det hele. Først min far, der blev født 1909 på Sj. Odde. Voksede op på et ganske lille sted med et lille færehold, kål til salg- ikke selv spise – og faderens salg af fanget fisk fra en trillebør – senere hestevogn. Fattigdommen var påtrængende. 3 ud af 6 børn døde. Han gik i skole til konfirmationsalderen. Fra 12 år kun om vinteren, da han om sommeren var tjenestedreng. Et hårdt liv, men fyldt af oplevelser – ofte barske og til tider livsfarlige – en tyr der gik amok – løbske heste – på isflage ud i Kattegat – en fanden i voldsk far (min farfar). Fra jeg var lille fortalte min far om sin barndoms oplevelser på Odden. Igen og igen. Mine 2 drenge fik dem også fortalt og holdt lige så meget af det som jeg. En rækken tilbage til en næsten feudal levemåde. Man tænker på MAH´s *Tanker i en Skorsten*, om de episke kvinder, der bærer en mundtlighedens kultur og den lange hjemstavnsrerindring. En af mine yndlingshistorier var fortællingen om besøgsturene til familie på Odden i hestevogn. Hjemturene om vinteren, hvor han lå sammen med lillebror Arne i bunden af hestevognen, proppet ned i halm med hestedækket over sig og frøs så gudsjammerligt.

Andet led er min dansklærer på Brenderup Realskole. Hun brændte for god litteratur. Omkring konfirmationsalderen fortalte hun om Martin A. Hansen og læste (måske en del af) ” *På Vognbunden* ” Dette havde jeg hørt før! – interessen var vakt – hvad var det her for noget, og jeg begyndte selv at læse. Lånte på det lille bibliotek i Røjle, og for mine avispenge købte jeg ”Høstgildet” – Tranebog 4.25 Kr. Jeg har den endnu. Senere LP pladen hvor Martin A. Hansen læser og fortæller *Soldaten og Pigen og Dyremøder*. Sådan begyndte det.

På Vognbunden (1943) er en erindringsnovelle, fra barndommen, fra hjemstavnen Stevns, der blev en (næsten) uudtømmelig kilde i forfatterskabet. Jeg holdt og holder meget af disse mange

hjemstavnsinspirede noveller og erindringsbilleder. Jeg læste dem dengang for deres ”pålydende værdi” – forstod ikke de dybere lag – følte mig tiltrukket af det liv, de skildrede. Martin A. Hansen viser sig her som en stor **fortæller**.

Erindringerne fra barndommens Stevns dukker igen og igen op i forfatterskabet. I mange noveller løftes den personlige erindring via det kunstneriske bagvedliggende op på et niveau så fortællingen får universel og almenmenneskelig karakter. Fra det personlige til det overpersonlige.

”*Ved lyden af en fjern, rumlende vogn kommer man en søvnløs nat til at mindes barndommens, lange natlige køreture hjem fra slægting.... Denne gang mærker man at Drengårenes mange køreture ... har erindringen nu samlet til en eneste rejse, en eneste nat, en køretur som hører hjemme i Mytens Verden..*”

At dette ikke er enkelt, udtrykker Martin A. Hansen på denne måde i *På Vognbunden*: ”*Skrivere, der ofte må drikke af Erindringens brønde, ved måske bedre end andre, hvordan Vandet langsomt og mærkeligt kan forvandles til Drue. Skal det lykkes, må man dog ikke øse for tit.*” Disse mange erindringsstykker kan måske betegnes som bærere af **traditionen** – både det traditionsbaserede og traditionsbevarende liv de skildrer ”*af den virkelig gamle Luft*” . Men også den fortællermæssige litterære tradition de bygger på. Lad os blot nævne Blicher – en af Martin A. Hansens litterære forbilleder.

At der er mere på spil i barndommens land udtrykkes i Edens **Have** fra 1944. I teksten – og erindringen - vender Martin A. Hansen tilbage til hjemstavnen, mindes stederne og slægten og især *Engen*, der ofte optræder i fortællingerne. Han mindes engen som Edens Have – legenes, dyremødernes og drengfantasiens paradys. Som voksen genser han engen igen, men nu som fremmed land: ”*Her bør man ikke komme mere! Har man tænkt, når man som voksen og ubuden gæster stedet.*” ”*Nej, man er gået fejl. Keruberne spærrer for en*” Hvorefter Martin A. Hansen netop i sine erindringer gør det modsatte og vender tilbage til barndommen.

I dagbogen nogle år senere (1947) skriver MAH om at gøre det umulige: ”*Igen at være tjenestedrengen Jens Alfred fra Strøby. Gående bag harven eller tromlen ...uden at kompromittere sin bondske opvækst ved at lave bøger, hvad der er absolut uhæderligt.*” Mange steder dukker denne til tider næsten ubærlige dialektik mellem plovens og pennens arbejde op. Det at leve som brobygger imellem to verdner. Bondelivet i sin traditionsbundethed på den ene side og det moderne, intellektuelle liv som forfatter på den anden.

Oplevelsen af at have svigtet sit ophav og slægtens bestemmelse.

I digtet ”Landet hinsides fjorden” (1949 trykt i *Heretica* 52) står (uddrag):

...

"Han er imellem mig og Marken hvor min Vugge stod

Hvor jeg vil bo.

Han er imellem mig og alt jeg ved og går imod.

(han: Keruben)

Han er imellem mig og mig....

Det tabte land.

Hvad inderligst du ser – det er og bliver fjernt.

Du selv er fredløs Mand.".....

Et voldsomt udtryk for splittelsen!!

Hvad har dette men min interesse at gøre? I al ubeskedenhed har to verdner også været en del af mit liv. Min slægt på begge sider var alle husmænd, ufaglærte og faglærte håndens arbejdere. Højeste eksamen realeksamen og så kom jeg og ødelagde det hele og bliver cand. mag og skulle leve af at læse, og snakke og skrive. Jeg satte mig udenfor! Her har MAH's mange tanker og tekster om splittetens dialektik været og er en kilde til forsøg på forståelse og stadig eftertanke. Måske netop derfor har jeg altid (over 40 år) også arbejdet med vores lille landbrug og skov. For ikke at komme for langt væk. For at bevare respekten.

Løgneren – en læsning for lysten og for livet

Hvis vi følger det kronologiske spor, når jeg frem til *Løgneren*. Jeg er stadig skoledreng, da jeg i 1963 købte *Løgneren* i Gyldendals Tranebogsserie. Faldet fra hinanden, og erstattet af Gyldendals Bogklubs 1969 udgave med Sven Havsteen-Mikkelsens tegninger – godt streget ind med noter og kruseduller, samt den fine bibliofile nummererede udgave fra 1962 (nr. 946). Kun til varsom bladren.

Men som 15 årig læste jeg bogen. Forstod ikke meget, men følte mig meget tiltrukket af skildringen af nogle dage af en skolelærers liv på en ø. *Løgneren* fik stor betydning for mit senere liv. Jeg husker endnu fornemmelsen i kroppen, da jeg opdagede, at jeg skulle læse – som det hed dengang – dvs. være skolelærer. En stor overraskelse for mig og ikke mindst mine forældre (mest min mor) der sagde nej! Jeg skulle arbejde eller i lære. Realeksamen måtte være nok. Som alle andre i slægten. Min ældre bror var først i lære og senere bondekarl. Jeg blev **sat** i lære og stoppede den dag, jeg var udlært. Jeg ville på lærerseminariet – Johannes Vig trak voldsomt: vandre rundt i naturen, læse poesi og klassisk litteratur, gå med en digtsamling i lommen, beherske både violin og orgelspil, kende alle fugle – deres flugt og sang, og så det med at klasseværelset kunne åbne sig.

I læretiden læste jeg meget – også meget MAH: *Jonatans Rejse*, *Lykkelige Kristoffer*, *Agerhønen*, *Tornebusken* noveller, essays mv. Da datoen for "befrielsen" nærmede sig (tidlige forår 1968) fik jeg en aftale med en underviser på Odense Lærerseminarium om, hvordan jeg kunne blive optaget til start samme år. Han var bestemt ikke nogen (min) Johannes Vig. Nærmest afvisende, uvenlig, kritisk over for min drøm. Jeg var dybt skuffet og hentede samme dag et ansøgningsskema til Fyens Studenterkursus. Læse ville jeg! To år efter var jeg student og begyndte umiddelbart efter på Odense Universitet på *Nordisk Sprog og Litteratur* som hovedfag. Efter dette *Almen Lingvistik* som bifag. Og så var jeg cand. mag. Drømmen, målet var nået.

– Ens livshistorie giver (forhåbentlig) et liv sammenhæng og mening, og indeholder en række temaer: barndom, ungdom, familieliv, arbejdsliv, fritidsliv, kriser, udvikling, og mm. Man taler om narrativ identitet, hvor episoder kobles sammen til et forløb – livsforløb. Man tilstræber at give selvforståelsen mening.

Måske digter man lidt til eller fra. Man må se sig selv i lyset af den historie, der fortæller, hvordan man er blevet den man er. Ofte vil nye oplevelser omfortolke tidligere tiders fortolkning af livets fortælling. Det er ikke lukkede udsagn, de er åbne for fortolkning og ændring af fortællingen. Skilsmisse, børn, dødsfald i familien, svigt fra venner osv. Retrospektive ellipser. –

Men I dag, godt 50 år senere, står første gangs læsning af *Løgneren* **stadig** som en uomgængelig del af fortællingen om mit liv. Efterfølgende er det blevet til mange gennemlæsninger.

Som bekendt henvendte Statsradiofonien sig i februar 49 til Martin A. Hansen med opfordring til at skrive en roman til oplæsning som radioføljeton over 10 -12 uger. Martin A. Hansen svarede ja, skønt han var inde i en uproduktiv og modløs periode efter en tid med en stor og væsentlig produktion bl.a. novellesamlingen *Tornebusken*, *Agerhønen* og essaysamlingen *Tanker i en Skorsten*. Han var i vildrede med, hvad han skulle skrive. Rejste til Norge nogle måneder, og tilbage i Danmark boede han i sensommeren 1949 i en periode på Malergården hos Sigurd Swane i Odsherred med mange cykelture – til **Vig!** flere gange. To ideer påbegyndes samtidig: *Lindormen* og *Løgneren*. *Løgneren* vandt. At Martin A. Hansen ikke kom let til sine tekster er velkendt, og fremgår igen og igen af Dagbøgerne med notater om de utallige omskrivninger. "*Fordøjelsestiden er lang*" som Bjørnvig udtrykte det. (Kains Alter) Dog også eksempler på det modsatte *Roden* og *Høstgildet*, der blev skrevet på et døgn, med vældig opbakning fra hustruen.

Allerede i 1936 nævnes Johannes i *Dagbøger*: "For tredje gang i Færd med at omskrive en Roman på en Maaned" (Kolonien).. "*Planen om Johannes var bedre, faktisk dukkede Stoffet af Mørket bearbejdet, lysende, Kompositionen med-født. Det tages op*" Og Johannes bliver taget op: flere udkast, skitser,

novelle -fragmenter med titler som: Når Isen bryder (1942), Taage (1944 – 17 linjer) Isen bryder (1945) Ingen med navnet Vig! Kun fornavnet.

15. januar 1950 blev kapitel 1. læst op og sidste kapitel endnu ikke skrevet. Dette er dateret 27. marts 1950. Selve processen er respekt – og frygtindgydende. Vender vi tilbage til citatet fra 1936 ang. *Kolonien*, hvor Johannes nævnes, fortsætter Martin A. Hansen næsten profetisk. *"Utvivlsomt ligger i selve Presset en Værdi, en Sammenbidthed gør Stoffet haardere. I sig selv er det en Tilfredsstillelse, at kunne præstere. Det overdøver Fornuften: du forkorter sandsynligvis dermed dit Liv med et Aar. Og dog. Hævdes det ikke, at ældst bliver Mennesker med stor aandelig Produktivitet. Der gælder vel ingen generel regel. I hvert fald er jeg træt."*

Med Sandø som verdens centrum vender vi tilbage til Martin A. Hansens barndomsegn – den østlige del af Stevns. Satte man kraftige slæbebåde for østsiden af Stevns og løsnede ved Tryggevejlede Å ville konturerne af Sandø, som tegnet af MAH dukke op, *"Kringla Heimsins, hvor menneskene bor. Rund er Øen ikke, den ligner nærmest en Træsko, Nissesko"*. (*Løgneren*)

(Heimskringla af Snurre Sturlason (1179-1242) hvor første ord er Kringla Heimsins – verdens omkreds/skive)

Løgneren om eksistens og digtning

Hvorfor hedder bogen *"Løgneren"*. Ikke "Isen bryder" "Degnen på Sandø" eller "En skolelæres dagbog" eller noget fjerde? En afholdt og respekteret lærer med en vis status på øen, øens kloge degn som folk kommer til med deres problemer – det hårde ord *løgner*? Han advarer mod sig selv i præsentationen Vig vs S-vig.

Dagbogen skrives til Natanael, opkaldt efter apostlen fra Nye Testamente, der i modsætning til Johannes er uden svig. Vi fortælles i sidste kapitel, at dagbogen er skrevet et år efter de fire forårsdage. En redigeret og tilrettelagt dagbog m.a.o. en løgn og *"Måske er det derfor at jeg over hver Side i disse Hæfter har skrevet ordet Løgneren"* bemærk ordet *"måske"*, og der tilføjes da også: *"jeg kan vel også have andre grunde til at kalde mig Løgneren"*. Grunde, der vidner om fremmedgørelse og angst over for den virkelige verden, som lukkes ude ved raffineret sprogbrug og æstetiske spidsfindigheder.

Eksempelvis lyver Johannes åbenlyst overfor Annemari om sin ungdoms kærlighed på fastlandet, der alt efter, hvor belejligt det er, kommer i flere forskellige udgaver. Han lyver overfor Annemari om sine egentlige følelser for hende ved at være tvetydig, sarkastisk, ironisk, drillende, distancerende alt efter situationen. Eksemplerne er mangfoldige. En leg med ord og mennesker.

Hvordan er det med Niels' druknedød, som Oluf tager skylden for, og som bliver et traume, der ødelægger ham, i hvert fald ændrer ham og hans liv. Æggede Johannes de to unge mænd til at sejle ud i stormvej med den grimme bagtanke, at Annemarie kunne blev fri? Han stoppede dem i hvert fald ikke! Dobbelt skyldig

overfor Annemari ved at (medvirke til) at forholdet til Oluf ødelægges, og skyldig i ikke at tage imod den kærlighed, hun tilbyder ham, og dermed drive hende i armene på ingeniøren. Eller drejer det sig at få iscenesat, at Oluf og Annemarie bliver sammen, så han – Johannes – kan fortsætte sit uforpligtende sværmeri og flirt med hende på Sandø. Da Oluf, efter at være vendt tilbage, fortæller Johannes at det er slut md Annemarie, og Johannes endelig udviser lidt handling i sit vilde løb til købmandsgården, er det for sent. Annemarie har pakket

Herefter går Johannes til Rigmors seng. Rigmor som han også har et tvetydigt og svigefyldt spil kørende med – gemmelege. Den fiktive del af dagbogen slutter med jagts scenen, hvor Johannes rækker Rigmor sneppen som et sakramente: *"Tag den, sagde jeg, den betyder en pagt mellem os"* En kærlighedspagt? I så fald endnu en tvetydighed. 13 måneder efter fortæller Johannes *"Jeg har ikke truffet hende ene siden Snepejagten"* og begrunder det uselvsk med hensynet til Rigmors vækst *"Hun gror og vil blomstre menneskeligt fint"* Er han nået frem til et moralsk standpunkt – det etiske liv?

Selv Johannes' lille ven Tom snydes i løftet om at skulle med ud og se agerhøns. Johannes glemmer det – svigter – og lille Tom søger hen til skolen til Johannes og ender ved kanten af mergelgravens. Det kunne være blevet en katastrofe.

Den største løgn er – måske – Johannes' egen livsløgn. Han manipulerer ikke kun med andres liv: *"Man har pillet ved menneskeskæbner, man har drejet Skæbner. Måske ingen undgår at gøre det. Men har man også gjort det som Menneske der elsker og hader og vedstår sit Hjerte? Eller gjort det for Nemheds og Tidsfordrivs skyld, som en Person på besøg, som en fremmed?"*

I dagbogen manipulerer den fortællende Johannes med den fortalte Johannes. Den fortællende sidder bagved den fortalte og redigerer dennes tanker og handlinger, så de passer ind i dagbogsskriverens

fortolkning af de fire fatale forårsdage. Som David Bugge meget rammende siger " Mit navn er Johannes Vig. Sig ikke det navn for langsomt" (i *Arvesyndens skønne rose – Den svigefulde digter*)

Johannes' liv bliver en iscenesættelse af tilværelsen for andre – men så sandelig også for ham selv.

Her er tale om refleksiv selvidentitet, en narrativ konstruktion baseret på usandheder – løgne. Man taler ofte om Johannes Vigs bevægelse (Kierkegaard) fra den æstetiserende livsførelse og dagbogsdigtning til et etisk niveau i slutningen, hvor der gives afkald på Annemarie, Rigmor og Natanael. Natanael, den

samvittighedsfulde udspaltning af Johannes selv, indhentes af den "nye" Johannes Vig og kan dermed forsvinde. Nu handler det om lærerjobbet og kulturtopografiske beskrivelser af Sandø. Men da

dagbogen er skrevet et år efter den "nye" Johannes Vigs opståen, er der tale om en nye "digtning" oven i den gamle digtning. Løgn over løgn. Eller er man ikke løgner mere, hvis man fortæller, man er en løgner? Minus x minus er plus. (Sætningen på den anden side af papiret er sand. Sætningen på den anden side af papiret er løgn).

Dette aspekt af Løgneren – refleksion over (livs)løgnerens væsen – taler stærkt til mig, hver gang jeg læser *Løgneren* – tid til eftertanke. Meget af tiden med at genlæse *Løgneren* går med at sidde og kigge ud i ingenting med tankerne på flugt: dels ind i MAHs øvrige forfatterskab og dels ind i mit eget liv – hvor ærlig er jeg i min livshistorie. Har jeg manipuleret andres liv, været ærlig over for mine og mig selv, redigerer jeg i min livsfortælling, m.a.o. er jeg også en Johannes Vig. I 65-året for udgivelsen er *Løgneren* stadig en voldsomt vedkommende roman – til forståelse og fortrydelse.

Løgneren som modernisme

Babusjkadukken kan bruges som billede på *Løgneren*. En forfatter skriver en roman om en forfatter, der skriver dagbog, og i denne indbygger en novelle, der afsluttes med tilbagevenden til dagbogen. Martin A. Hansen sidder ved sit skrivebord og skriver om Johannes Vig, der sidder ved sit skrivebord og har fået lyst til at skrive dagbog at "fortælle Natanael noget. Lidt løst og fast." Godt 5 sider længere fremme forlader Johannes Vig den faktiske dagbog med ordene: "Sese. Det bliver helt af sig selv til en Novelle, det her." Godt et år senere tager han dagbogsfragmentet frem og får ideen til at skrive en novellen om Johannes Vig's iscenesatte liv. Fortælleren Johannes Vig vil ærligt og åbent betro sig. Det gør han ved at digte en novelle!!! En novelle der handler om hans egne kunstnerdrømme: at være forfatter, men må erkende, at det ikke lykkes, da det kun kan ske ved forførelse. Ved at forføre læseren til at tro at dette er sandhed, en oprigtig dagbog. Johannes Vig må erkende, at han ikke formår at skabe det sande "at kalde livets bevægelse frem i det". Afstanden mellem målet: **den sande kunst** og midlet **løgnen** bliver for stor og Johannes Vig stopper novellen. For i sidste afsnit at vende tilbage til dagbogen, hvor alt indrømmes, og hvor drømmen om at være kunstner erstattes af beslutningen om at være "videnskabsmand" Skrive om eksakte emner: historie, natur, flora mv.

Analogierne til Martin A. Hansens eget ophør med at skrive skønlitteratur – kunstnerkonflikten – er mange: analyser af MAH tanker om digtningens etiske omkostninger. Tvivlen om fortællingens og fortælleren troværdighed. Digtning som forbandelse. Digterens svigt om udtrykt i Kain skikkelsen. Konflikten mellem kunst og kristendom. Digtning som svigt af slægten. Digtning som et "djævelsk bedrag" mv.

Skriveblokering kan man ikke tale om da Martin A. Hansen fortsatte med at skrive i et voldsomt omfang. Men nu med identitet mellem forfatteren og fortælleren?? Dog – som bekendt vælder det igen frem med lyst og ideer til fiktion i Hospitalsdagbogen.

Løgneren er berømt for sit modernistiske "flueøjede" – et jeg som vi – formsprog. Mange positioner på samme tid. De mange citater gør, at Blicher, Thøger Larsen, Ambrosius Stub, Brorson, Ewald, Johannes V. Jensen, Oehlenschläger taler med – giver referencer – og dermed betydninger til *Løgneren*. Et blænderværk af citater. Og selvfølgelig den måske vigtigste inspiration i et hele taget – Søren Kierkegaard. Hvis *Løgneren*

blev trykt på vandmærket papir, skulle mærket nok være SAK- skjult under læsningen men set, hvis bladet blev holdt op mod lyset. I fragmentet "Stemmen fra Bæltet"/"Røsten fra Havet". Udvalgt og med indledning af Johannes Vig, *Enelærer* – (1952) står "...har du maaske uden videre brugt store Aander, langt stærkere end du selv er som trælle, Arbejdsdyr. Du har maaske brugt en Kierkegaard som den lille fugl Fuglekongen brugte Ørnen..."

I forlængelse af babusjkabilledet med de mange fortællerum – og stemmer bliver *Løgneren* en polyfoni – mangestemmigt. I *Løgneren* er der ikke **et** talerør, men mange forskellige stemmer. Anders Thyrring Andersen har i sin bog *Polspænding* påvist adskillige forskellige udsigelsespositioner og deres relationer.

Man kan blive helt rundtosset af det spil, man udsættes for ved læsning af *Løgneren*. Og den megen teoretisering over samme. Man skal passe på ikke at ikke gøre Martin A. Hansens forfatterskab til en rendyrket akademisk syssel. Der er andre – mere folkelige – måder. *Digteruten* er et fremragende eksempel. En kronik jeg skrev til 13. marts 2009 (i 100 året for Martin A. Hansens fødsel) i Fyens Stift Tidende om *Løgneren* sluttede med ordene: "Men vigtigst af alt. Læs Martin A. Hansens bøger. Start med *Løgneren* i dag: 13. marts – det er (måske) tåget" udløste flere reaktioner. En henvendelse fra en læsekreds, der have taget mig på ordet havde fået lyst til at læse *Løgneren* og ringede, om jeg kunne hjælpe med kopier af min kronik, og meldte tilbage om deres glæde ved at læse bogen. Via venner i Norge var min kronik nået derop og havde forårsaget, at en læsekreds der havde læst *Løgneren*, og i det hele taget genopdaget Martin A. Hansen. Også breve med hilsner og beretninger om glæden ved blot at læse bogen.

Jeg ved ikke, hvor mange Martin A. Hansens læsere, der er jægere. Men i maj 2013 havde jægerbladet en fin artikel om *Løgneren* som jagtlitteratur – med vægt på jagtskener i romanen: "Martin A. Hansens troldfugl!" af jagtbogsforfatteren Niels Peter Tornbjerg Andersen. Om "udstoppede fugle" om "geværløb

bliver trukket igennem” om sæljagt, om *Pigro* og den fine beskrivelse af den intense samhørighed og kærlighed mellem jæger og hund. Med hovedvægt på jagtsenen på sneppen. Bladet bliver sendt til 95.000 medlemmer og har sikkert fået flere jægere til at læse Martin A. Hansen.

Natur og fugle er også blandt mine uundværlige interesser. Jeg bor i et skovbryn med 7 tønder land og har dyrehold. Så jeg talte. I *Løgneren* beskrives fugle 77 steder. (Sneppen er kun talt med en gang!) Ca. 50 forskellige fuglearter!

Faderens død – digte

Jo ældre man bliver jo mere beskæftiger man sig – jeg gør i hvert fald – med det uafvendelige. Martin A. Hansen gjorde i høj grad. F. ex. hele komplekset forårsaget af modstandsbevægelsens stikkerlikvideringer og de mange tanker og tekster det udløste. Også noget af det sidste Martin A. Hansen skrev idet han genoptager komplekset i den mørke novelle ”Ved pejsten” 10.juni 55 i hospitalsdagbogen. En ung (af tyskerne henrettet) modstandsmand møder op ved nattetid i en norsk hytte sammen med et af hans (modstandsmandens) ofre: en likvideret stikker for at konfrontere forfatteren til *Dialog om drab og Ansvar*, hvor stikkerlikvideringer forsvares, for dennes medansvar for deres død.

Faderens død udløste også en række tekster, som jeg har spejlet mig i. Haft ved min side. Hjemstavsfølelsen og slægtsfølelsen var stærk hos Martin A. Hansen. Som tidligere omtalt i *Edens Have* også splittelsen – i at være delt, sat udenfor, ved at vælge pennen i stedet for ploven. Som *Kain*, der efter(”svigtet”) *broderdrabet valgte agerdyrkningen fra og blev flygtning på jorden*, som der står i 1. Mosesbog. Martin A. Hansens far havde været ankret på den ene side, været en slags lod på vægten i forholdet til forfatterlivet på den anden side.

I Dagbogen 9. april 1946 gjorde Martin A. Hansen en slags status over 1944 og 1945 og skrev bl.a. ”*Noget andet, der laa og sved i Sindet, oprivende, opjagende, var Oplevelsen hjemme i Strøby, da jeg var der nogle Uger i Roetiden (i 1944) hjalp til, og da saa Far havde et par Hjerteanfald. Denne stærke Frembringelsens Tid begyndte da med en Forudanselse af Døden og sluttede i Marts 45 med Fuldbyrnelsen, Fars død. Siden da af poetiske Arbejder kun frembragt mindre hvoraf ”Martsnat” vel er stærkest.*”

Kort **før** faderens død skrev Martin A. Hansen flere digte (udkast) om og til faderen (*”En Søn” og ”Et Gensyn”*). Igen troløsheden mod udspringet, længslen mod bondearens tid, digterens svigt.

Efter faderens død (21. marts 45) udtrykte Martin A. Hansen igen sin sorg og forsøg på at forstå døden i en række digte. I et af dem *”En Faders minde” (optrykt i Ole Wivel – Martin A. Hansen: Fra Barndommen til krigens Aar s. 224)* fra 3. april 45 forbindes sorgen over tabet af Danmark – besættelsen – med sorgen over tabet af faderen: (**uddrag**)

”Al den Sorg, et land maa lide,

Bar du i dit store Hjerter,

Ung i Troen, tung i Kvide,

Træt blev dog din brede Hærde.

Hvil dig her i Kirkens læ,

Hvil dig under Fædres Træ.

Naar du hører Klokken runge,

(opstandelsesklokken ?)

Glæden er på alles Tunge”

Andre digte om faderens død (ofte koblet med mindet om de faldne i modstandsbevægelsen –) faderens minde, er igen præget af dobbeltheden – det spaltede sind – dobbeltfølelsen af at være sat

udenfor som i det meget smukke digt *”Den Fredløse”* – (optrykt i *Ole Wivel- Martin A. Hansen: Fra Barndommen til Krigens Aar s. 230-31*) så vidt jeg ved ikke publiceret, men sendt som julehilsen til venner i 1945 -. Det beskriver erindringer om faderen og om barndomslandet og Martin A. Hansen selv som den, der skal vogte og beskytte det – og dets minde.(uddrag)

.....”*Sjældent kommer jeg der,*

Men mindes alt”.....

.....*I skal vide, at ingen elsker så ubrydeligt*

Som den blandede,

Fra sangene og din Evighed”

(bemærk den blandede)

Faderens død – Martsnat Opstandelse

Endelig vender vi tilbage til novellen ”Martsnat” som Martin A. Hansen omtaler som ”det stærkeste” skrevet efter faderens død og publiceret i juli 45 i *Bogrevyen*.

Sønnen – Martin A. Hansen – bliver ringet op i Brønshøj. Det er slemt med faderen. Sønnen cykler – i modvind – og kommer for sent til afsked. Han tilbringer nu vågenatten ved kisten med den afdøde far. Og mindes. Landskabet, blæsten, agerjordens tjenelighed, blomster, fugle, piletræet i hvis krone han som dreng læste den elskede Nordahl Rolfsens verdenshistorie. Erindringsbilleder fra barndommen sammen med faderen vælder frem. Også agerhønen ”Stille. Det kom ude fra Grønjorden. Det er den vilde Hønes Skogren. Den kalder kun den ene gang, men kaldet flår noget blodigt op i en, og det forekommer en, at et

væsen har rejst sig op ude på Grønjorden og nu stirrer på en. Har man kendt det Væsen bedre engang, i fjerne Dage, i en dunkelfjern Tid?” Jo, han kendte den, men ikke som en fugl eller et væsen der flår noget blodigt op i en, men som frelse mod sult – miraklet, bespisningen – i novellen *Agerhønen*. Og hvor væsenet er ”en mørk skikkelse, større end Mænd, gaa bort mellem Træerne,” Bespiseren. I *Martsnat* døden, i *Agerhønen* livet.

I vågenatten reflekteres der. Er de mange sammenbindende erindringer, generationers samhørighed, arvesynet nok til at give faderens død mening? Et duftspor af død får sønnens tanker til at springe til krigens uhyrligheder, til koncentrationslejrenes askedynger. Uhyrligheder, hvor dødens meningsløshed kaster sin skygge ind over faderens død. Kan der skelnes mellem meningsfuld og meningsløs død? Naturen er ligeglad. ”Naturen har ingen Finfølelse, Først kommer ormene til.” ...”Naturen elsker det levende Dyr saa højt som den elsker Kadaveret”... ”Den gode Mor og den gale Bøddel, de er den lige kære. Den skelner Ikke.”

Denne naturlov er ikke nok – den kan sønnen ikke bruge og finder kun en mulighed for oprejsning og retfærdighed på de dødes vegne for en meningsfuld død: et liv efter dette – opstandelse som en retfærdighedsakt. Det er ikke sønnen – ikke mennesket – der afgør dette – men *Nævningene*.

”Beviser for, Beviser imod, de er alle Spindelvæv” og senere i novellen ” Af beviser er ikke det Tømmer, som bærer over Dybet den gyngende Bro. Men når du kalder, svarer Nævningene, de kommer på Broen”

Troen på opstandelse som i Grundtvigs ”O kristelighed” strofe 4.

”O vidundertro!

Du slår over dybet din gyngende bro,

Som isgangen trodser i brusende strand,

Fra dødningehjem til de levendes land.”

Ved vågenattens slutning hører sønnen i det fjerne kirkeklokkerne: ”Først skal de ringe i jorden. Så skal de ringe op. Påske. Han er opstanden.” Hvem er han? Er det faderen, hvis det er Jesus giver hans opstandelse mening for alle, også ofrene i KZ lejrene. Kristensynet og opstandelsessynet fratager døden meningsløs -heden.

Martin A. Hansens far døde onsdag d. 21. marts. Vågenatten er natten til 22. marts og den førstkommande søndag (25. marts) er Palmesøndag. Martin A. Hansens fine tegning af faderens ansigt, på dødslejet er tegnet denne nat.

Faderens død – Loven

Noget som jeg har brugt en del tid på at spekulere over er *Loven*, som Martin A. Hansen i forbindelse med faderens død tager op flere gange. I *Martsnat* – erindringsstykket – står der: (3 citater)

”Kom han i Tide, og stod han i Stuen, hvor den døendes Øjne mødte hans, hvad ville han da, hvad siger han da? ”Vintersæden står bedre her end der, hvor jeg kom fra”. Og Faderen smiler lidt: ”Du havde Vinden stik imod? ”Jo, men det er en Vind, der tørrer godt”

”Hvad andet har de to at tale om foran den store Tærskel? Jord og Vind. Andet forbyder Bluen. De er som fremmede, men fremmede blev de dog først, hvis den ene gav sig til at tale om det uudsigelige, som Kvinden kan sige til Manden og han til hende, naar han er svag. Det er Kaldets og Ærefrygtens styrende Lov, mellem Far og Søn er der ingen Ord for Angst, ingen for Trøst, ingen for Tro, ingen for Glæden ved hverandre. Sproget, som det fuldt lever, sindsbevæget, frodigt og ømt, det er din Moders Maal. Din Faders Lødom skjuler sig som Marven i dens Knogler”

”Men naar de mødes sidste Gang ved Nattetid, den ene lagt i Karons Pram, mens den anden staar og ser på ham, som han aldrig har kunnet se på ham før, da er de frie. Vugge som Kiste, de løser, ved dem er der Helle for Loven. Nu kan vi næsten være, som vi var, dengang du satte den lille Dreng op paa Skulderen og blev til en løbsk Hest.”

”Helle for Loven” – efter faderens død – udmønter sig i februar 46 i et prosadigt med netop titlen *Loven* som en fortsættelse af *Martsnat* (fra juli 45). Jeg har ikke kunnet finde hele digtet og kender kun den del, der er gengivet i Ole Wivel: Martin A. Hansen Fra Barndommen til Døden s. 328. Martin A. Hansen mindes varslet om faderens kommende død ved roevognen. Bøje sig i smerte med greb om venstre arm.

Strofe 2 lyder – citeret fra Ole Wivel:

"Du rettede dig op og dit ansigt var fast. Nu kruset af Bluens fine og undskyldende Smil, saadan saa du paa mig, men kort, og jeg saa rolig og streng igen, og jeg forblev tavs, da du vendte dig mens dine Øjne endnu bar en Skygge af døden, som du havde set, jeg forblev tavs, for jeg kender Loven, jeg kender Loven fra Dreng, at intet siges mellem to Mænd, far og Søn. Jeg lod Loven, men Novemberdagen blev tung."

Loven forbinder sig til den side af dobbeltheden, der befinder sig i barndommen, på Engen, i slægtskabs – og sammenhængsfølelsen, ætteeindringerne, forholdet mellem generationer, en ubrydelig **lov** der skal bevare kontinuiteten i tilværelsen.

Roden

Martin A. Hansen bliver ved – dette er vigtigt!

Dagbog 18.08.48 *"Begyndte Aften ved 22.1/2 Tiden paa en Skitse "Roden" om Sønnen, der ser Faderen faa Dødsvarsel.....Var færdig med "Novellen" Kl.3 1/2 Morgen. Nu ville man helst lade være at sende den. For personlig."*

Og her er der virkelig *Helle for loven!* Nu kan der tales "kvindesprog". Roden blev udsendt december 1948 af Kirkens Front. (Oprettet 1944 efter moret på Kaj Munk til beskyttelse af præster, der ytrede modstand mod besættelsesmagten) Igen er det dødsvarslet, der fortælles om. Sønnen er hjemme på gården under krigen. Han må gå under jorden som aktiv i modstandsbevægelsen, og hans kone og to børn skal i sikkerhed hos forældrene.

Under besøget hjælper han sin far med at fælde en stor gammel poppel – "trøsket i *Kærnen, det braser ned over Huset under en Østenstorm en dag, det må fældes*". Ikke et hvilket som helst træ, men Barndommens

træ. Det træ i hvis krone han læste Rolsens verdenshistorie, det træ der gav ham Kainsmærket i panden, når han pressede ansigtet med dets knudrede bark. *"Det Træ er dog det første, det ældste Billede Man har set. Jeg har altid kendt det. Nu vil jeg ikke mere kunne kende noget her. Og hvor kender man da noget."*

Vi genkender spaltningen – plov mod pen – igen.

En kærlig pietetsfuld beskrivelse af faderen. En beskrivelse præget af stolthed over faderen, men også præget af, at de er ved at glide fra hinanden. Under arbejdet får faderen et hjerteanfald og giver øksen til sønnen, der må fuldføre arbejdet, en indvielse:

"Han viede dig, det er Bærerens Vielse, ved Sønnen." Men der er ikke *"styrke i kæden"*. Sønnen ved, at han ikke skal arve faderens *yrke*. *"Han er her kun paa et flygtigt Besøg, just flygtende, en mand på Flugt."* (en Johannes Vig)

Sønnen ved det. Nu lever faderen ikke så længe. Det rykker i ham, han vil gå hen til faderen og gøre noget, sige noget. Men *"Du har ikke Lov til det.. Han har ret til at være ensom nu."* Igen denne lov som gør at man som far og søn ikke kan tale om det *usigelig*.

Novellen er kaldt sentimental, kunstig, gammelagtig, karikering af egen stil, udhulet af uforløst sorg (Bjørnvig, Wivel, Bugge) Sludder – en enestående skildring af dobbeltheden og kærlighed til en fader og sorg over tabet. – Som søn af en fader, og som fader til to sønner kan jeg genlæse den – og håbe.

Måske skulle jeg nu også sige *For personlig*: men da det blev min tur til at miste min far – jeg havde 2-3 måneder til at forberede mig – tænkte jeg meget over *Loven*, og mærkede at den også virkede stærkt for mig. Læste *Martsnat* og *Roden* igen og overvandt den – *Loven*. Valgte **Helle** før tiden – med hjælp fra Kirsten, som jeg talte meget med om ønsket om at få sagt det til min fader, som lå mig stærkt på sinde. Og som var så svært. Det krævede voldsom overvindelse, men er i dag de to samtaler – en om aftenen og en

næste dags eftermiddag – en uge før – og som jeg ikke ville have været foruden. 20 år efter virker det endnu. Og jeg kan ikke takke Martin A. Hansen nok for at have været ved min side i dette.

Dagen efter min fars død var jeg nogle timer alene hjemme på ejendommen og begav mig – fuldstændigt irrationelt i gang med motorsaven og fældede et bøgetræ i skoven nær huset og fandt ved roden en kniv som havde været væk i mange år. Den havde jeg fået af min far – han brugte den som tjenestedreng på Sj. Odde. Dette fandt sted i 1993, og jeg havde som sagt godt kendskab til de omtalte tekster om faderens død. Da dagbøgerne kom i 1999 søgte jeg marts 1945 og fandt her under torsdag 22. marts en to siders tekst/tale *"Da far blev ført i Kapellet"* I dagbøger er der 100 % *"Helle for Loven"*. Det smukkeste, inderligste, kærligste man kan sige til en far. Hvis ikke alle allerede kender det – så læs det.

Påsekklokken. Opstandelse

I samme periode, hvor teksterne om og til den dødsmerkede far blev til, skrev Martin A. Hansen (feb. 1945) den lange novelle *Påsekklokken*, der starter, hvor *Martsnats* tema slutter: Kirkeklokken kimer. Påske. Opstandelse.

Hvordan kan opstandelsen begribes af det moderne menneske?

Novellens handling udspiller sig påskedag i et lille sogn i gudstjenestens tidsrum mellem kirkeklokkens kimen til gudstjeneste og dennes afslutning. Påskeklodden introducerer novellens personer, mens de hver for sig hører klokken. Vejen til personerne går via klokken kimen: "En mærkelig jublende Lyd", og finder vej ind i "Sindets dunkle Stuer." Et sogn er også et lydligt rum, afgrænset af hvor langt kirkeklokken kan høres.

Flere lokaliteter med tilhørende personer og motiver beskrives. Her skal kun kort omtales landsbykirken med dens personer. Organisten, der ser med skepsis og overbærenhed på det religiøse: "Det er som i Teatret". Præsten – i familie med præsten i *Høstgildet* – er ikke langt fra dette synspunkt og ser sin lykke ved at være "Guds Skuespiller". De to centrale personer omkring kirken er imidlertid organistens unge kone Grethe og kirkeværgen. Kirkeværgen, der er murer, holder meget af kirken som håndværk, men kommer ikke i kirke. Han er socialist, ateist og kirkefremmed og er blevet kirkeværge for i sin sorg at være i nærheden af sin søns gravsted. Drengen blev som niårig meningsløst dræbt ved en trafikulykke.

Grethe bærer også på en sorg og er bekymret, idet hun ikke for alvor elsker sin mand, som hun skal have barn med. Om ægtemanden – organisten – tænker hun: "Og du skulle være Alvor for mig. Men du er det ikke, Per. Ikke endnu." For hende er kirken og dens budskab også fjern, selv om hun søger noget, der kan give hendes liv meningsfylde. Hun sidder påskedag i kirken og lytter til præstens ord om opstandelse. Og langsomt begynder Grethe at opfatte, at ordene også passer på hende. Det nye liv, påsken handler om, genkender hun i sig selv og i det liv hun bærer:

"Det forstår Hun, inderligere end bare med Forstanden....Og Opstandelsen gælder jo mere end de Døde. Det gælder også Levende, tænker hun....Hun skal ikke gruble uhyre meget med sin Smule Forstand, men bare

være noget i det smaa, i det nærmeste. Da kan det ske; Da kommer det. Og Opstandelsen gælder jo mere end de Døde. Det gælder også Levende, tænker hun. Det sker, det er virkeligt"

Grethe går ud på kirkegården – inden gudstjenesten er forbi – og møder kirkeværgen, der netop har haft et syn. Fra tårnet har han under påskekloddens ringen set sin døde søn lege på gravstedet. Han er rystet og fortæller Grethe det: "Som en Øjenforblændelse... ..Han hoppede Paradis her" (Opstanden?)

Grethe, der er opfyldt af sin oplevelse i kirken og af sin netop vundne opstandelsestro, overbeviser ham om at det er virkeligt og om troen på opstandelse. Kirkeværgen får forløst sin sorg, hans indesluttede lidelse får ord og Grethe kan møde sin mand – der er påvirket af en netop indtruffet meget dramatisk hændelse – i fuld kærlighed.

I kirkeværgens og i Grethes oplevelser mødes og udspiller sig bevægelsen mellem den tilfældige og den meningsløse død og kristendommens lære om, at døden ikke er meningsløs, tilfældig eller den endelige afslutning. (Som i *Martsnat* for faderen og for ofrene fra koncentrationslejrene) Både Grethe og kirkeværgen er genopstået til livet. Kirken er flyttet ud i den virkelige verden blandt dagligdags mennesker.

Martin A. Hansen foregriber allerede kernen i sin novelle, senere aktualiseret af faderens død? – i det lange dagbogsnotatet 31. januar 1942 (Uddrag): "Den Hemmelighed jeg opdagede ved Kristendommen, og som er dens allermest øjensynlige og aabenbare Sandhed, men i Folks Bevidsthed helt overgroet af Overtro om det "Hinsidige" er, at den tilhører Nuet, og vil Nuet".... "Naturligvis er Øjeblikket Maalet"...."Vi har kun Nuet."

Jeg undskylder denne meget summariske omtale af en fremragende novelle. Den har en fascinerende tolkningskraft og er et stærkt kunstnerisk bud på den så svært forståelige opstandelse, (som Martin A. Hansen behandlede i en række andre tekster).

Martin A. Hansen "ved min side" – hvad har det med Paaskeklokken at gøre.? Tillad mig et lille sidespring med et eksempel på interferens. Jeg er formand for Brenderup-Indslev menighedsråd. To sogne på Nordvestfyn i et pastorat med to middelalderkirker far den store romanske bygningsperiode mellem 1150 – 1250. Klokken i Indslev kirke er i national sammenhæng et unikum på over 700 år. Den ældste i Vends

Herred og med i superligaen blandt danske middelalderklokker i brug Kravet om automatisering gjorde at vi tilkaldte kirkeministeriets klokkekonsulent, som ikke kunne anbefale opsætning af automatik pga. eventuel skadevirkning af den gamle klokke. Ud fra dette opstod ideen om at opsætte en ny klokke med automatik for at aflaste vores seværdighed. Dette var i 2010. En lang vanskelig proces begyndte. Finansiering som var et selvstændigt overordnet spørgsmål (knap 2 mil) Svært! Jeg var ved at opgive.

I min trængsel genlæste jeg *Paaskeklokken* og hentede inspiration heri til at gå videre, og skrev ved påsketid en kronik om *Paaskeklokken* til Fyens Stifttidende. Jeg sendte den som en venlig hilsen særskilt til beslutningstagere. Den sluttede med ordene "Et par timer med novellen i påskedagene kan stærkt anbefales" Jeg fik igen en del respons fra folk, der havde læst kronikken og havde fulgt min opfordring. Hilsner, der alle var positive – også fra vores provst, der – viste det sig – holdt meget af Martin A. Hansen og havde skrevet opgaver om ham på teologistudiet.

Jeg har brugt rigtig meget tid på projektet og været oppe i tårnet mange gange – med venlige hilsener til klokker Olsen, kirkeværge Johansen og Grethe. Og føler en særlig forbundenhed mellem klokkenovellen og klokkeprojektet og har gjort mig mange tanker herom. Genlæste også afsnittet i Orm og Tyr om det romanske kirkebyggeri. (Alle menighedsrådsmedlemmer bør læse Orm og Tyr!)

En klokke skal have en inskription. Vores dør til våbenhuset er fra 1465 (før reformationen) er en jernbunder egetræsdør med (latin) jernindskrift. Her står bl.a. fra Lukasevangeliet (kap1. v. 26-38), som bruges ved gudstjenester på Mariæ Bebudelsesdag: "Se, jeg er Herrens tjenerinde. Lad det ske mig efter dit ord.". Martin A. Hansen var for mig nærværende, ved min side. Klokkens indskrift blev:

Se jeg er herrens tjenerinde

Jeg kalder de levende

Jeg mindes de døde

Jeg forkynder opstandelsens glæde

Første linje skaber en smuk forbindelse fra 1465 til i dag. Sidste linje er en meget bevidst (skjult) hilsen og hyldest til Martin A Hansens opstandelsesnovelle *Paaskeklokken* og til hans enestående forfatterskab. Den vil hænge der i mange hundrede år, og når jeg hører den kime, tænker jeg på *Paaskeklokken* og dens forfatter.

Efter 5 år ihærdigt arbejde har vi i år på Maria Bebudelsesdag (22. marts) indviet den nye klokke med Biskop Tine Lindhardt som prædikant. Hun roste vores klokkeinskriftion især opstandelseslinjen. Provsten og jeg talte undervejs om *Paaskeklokken!*

Den (rejsende) nordiske og norrøne Martin A. Hansen

I september 1950 skrev Sven Havsteen-Mikkelsen til Martin A. Hansen i et takkebrev for "Løgnere" bl.a. følgende ..."*Sagaen og det islandske menneske lever som en undertone i bogen*"... Måske tænkte Havsteen på de mange allusioner til ættesagaerne: Oluf med "sit *sagaagtige udseende*" sammenlignes med sagaernes ypperste helt Gunnar fra Hlidarende fra Njals Saga. Når Oluf og Niels kæntrer i storm, og Oluf svømmer næsten 3 fjerdingvej til Golø Kalv, er det den fredløse Grette den Stærkes berømte svømmetur fra Drangey til fastlandet for at hente ild, der dukker op i erindringen. *Sigvat*, der citeres for at sige: "Godt, synes jeg om Døden, den er varig" hører til en af de fremmeste skjalde i den norrøne litteratur. Når Svartbagen – en kæmpemåge – "*loftede Næbet mod Solen*" skreg den ikke men "*kvad et Halvers af Egil Skallagrimsons*" (måske fra *Sønnetabet?*) Egil Skallagrimson får (næsten) det sidste ord i romanen, hvor Johannes Vig håber, at hans egen fremtidige livslod: ensomhed vil modstå "*Nattens Vrede og Nød når man vågner om natten*" på samme måde som Egil Skallagrimsons hovedskal, fundet mange år efter hans død, modstod øksehug "*af al magt*". Måske tænkte Havsteen på debatten hvorvidt om sagaerne er nedskrivning af autentisk materiale og overleveret mundtligt, indtil skrivekunsten blev almindelig i 1200 tallet (friprosateorien), eller om sagaerne er blevet til som prosafortællinger forfattet af en enkelt person og dermed litterære kunstværker (bogprosateorien). Unægteligt *Lognerens* tema: autentisk dagbog eller fiktivt værk.

Orm og Tyr

Martin A. Hansen var rodfæstet i det nordiske (og dermed det danske) og med en stærk interesse for den norrøne litteratur. Hans fire sidste bøger blev – som Johannes Vigs – nordisk natur, landskaber, historie, kultur og tro.

I 1948 traf Martin A. Hansen – via Ole Wivel – maleren Sven Havsteen – Mikkelsen, der havde en stærk nordisk profil. Et stærkt venskab mellem to åndsfrænder blev født her, og et enestående kunstnerisk arbejdsfælleskab udmøntede sig i rejser og bøger. I 1950/52 gennemførte de sammen med bl.a. Ole Wivel de såkaldte kirkerejser i Danmark, Norge, Sverige og Sydslesvig. Rejserne var forstudier til det fortryllende storværk fra sidst i 1952 *Orm og Tyr*, der skildrer "*vor forfædres tro*" i nordens religionsskifte fra hedensk tro til kristendom. Havsteen illustrerede ikke blot bogens tekst, men bød på en selvstændig tolkning i mesterlige træsnit af det sete. Den islandske middelalder og – sagadigtning omtales med begejstring i afsnittet *Gudens Fald* (Vølvens spådom – Sønnetabet – Hávamál). En bog jeg meget svært kunne undvære.

Kringen

Allerede 6 måneder efter *Orm og Tyr* – maj 1953 – udkom et nyt resultat af samarbejdet "*Kringen. Billeder fra Øvre Gudbrandsdal*" denne gang med kul – og stregtegninger af Havsten. Begge elskede Norge. Sikkert fordi de her fandt den norrøne kultur i en mere oprindelig form. Allerede i 1936 skrev Martin A. Hansen det første forlæg for *Kringen* i forbindelse med en lidt forsinket bryllupsrejse med Vera. Ca. 20 rejser til Norge blev det i alt til for Martin A. Hansen i de efterfølgende 19 leveår; rejse- og studieår alene, sammen med familien og også sammen med Havsteen. Desuden en række essays fra ophold i Norge bl.a. *Tømmer på Sperillen/Butikken/Sommeren kommer til Aadalen/Linerla/Fortælleren fra Vinje* samt *Vor Frue Jæger* fra Hedalen. Jeg har besøgt kirken i Hedalen og set resterne af skindet af den bjørn, Germund skød i kirken – så det er ganske vist. Dagbøgerne vidner også om det helt særlige forhold til Norge. *Kringen* har titel efter det navnkundige bjerg – hvor norske bondesoldater nedkæmpede skotske lejesoldater hvervet af den svenske konge i Kalmarkrigen.

Bogen tager udgangspunkt i den Martin A. Hansenske families ophold på en fjeldgård i Gudbrandsdalen. Associative skildringer – billeder af mennesker, deres liv og naturen, og man fornemmer en underliggende sorgmodighed over tabet af en svunden kultur. Bogen er et smukt udtryk for Martin A. Hansens kærlighed til Norge og (måske) en tak, inden det blev for sent. En kærlighed jeg til fulde deler – ikke 20 rejser men foreløbigt 10 – hele vejen op til Kirkenes – Pasvikdalen – Lofoten flere gange – Nordlandet flere gange – Finmarken og alt syd for. Kærligheden er ikke mindst skabt gennem Martin A.

Hansens "norske forfatterskab". Vores – Kirsten og min – første rejse til Norge – en endnu mere forsøkt bryllupsrejse – gik til Gudbrandsdalen i en lejet hytte i fjeldet over Otta tæt på Kringen og Sjøa. Gæt hvilke bog der var med og blev grundigt læst.

Rejse paa Island

Medens *Orm og Tyr* blev korrekturlæst, og inden *Kringen* og *Dansk Vejr* udkom, var Martin A. Hansen på nok en rejse med Havsteen. 6 uger rundt på Island. D. 17. maj 1952 stævnede M/S Gullfoss ud af Københavns Havn. Et af de – ikke så mange – fotografier hvor Martin A. Hansen **virkelig** smiler bredt, er fra afrejsen, hvor han står sammen Havsteen ved rælingen. Rejsen omtales ofte som drømmerejsen. Nu skulle de tilbage til den norrøne kultur i dens oprindelige form, til essensen af det nordiske fællesskab. Af Johannes Larsen, som Havsten kendte godt fra et par ungdomsår ved Kerteminde med Johannes Larsen og Fritz Syberg som en slags mentorer, lånte de Larsens dagbøger og rejsekort fra sommerrejserne 1927 og 1930 til Island, hvor han skulle lave tegninger fra sagastederne til 3 binds værket "De Islandske Sagaer" (1930-33). Vi kan da også af kort over opholds – og overnatningsstederne fra Johannes Larsens rejse og de to venners rejse se et stort sammenfald. Sagaerne var Martin A. Hansen allerede yderst fortrolig med. I essayet "*Fortællerens Rum. Essay*" (1951) skriver han om en nærmest besættende læsning af Ættesagaerne – den ovennævnte 3 binds udgave – i påskeugen, året før Islandsrejsen. "*Bogen slog tungt i Ansigtet naar man faldt i Søvn med den*" Jeg kender slaget selv, da de også var en del af min rejseforberedelse – Ca. 40 sider af *Rejse paa Island* handler da også om sagaerne. Her finder man samme tema som i **Orm og Tyr**: Overgangen fra hedensk tro til kristendommen.

Rejsen startede i maj 52 i en lejet jeep, lille og slidt med sejldugsdækken som tag og i dørene – mange punkteringer og svigtende karburator, kileremmen springer – men heldigvis med 4-hjulstræk. Turen tager udgangspunkt i vest I Reykjavik, og når i nordlandet til Húsavik og i sydlandet til Hlidarende, netop sagaernes steder.

Det var koldt, sne, slud, regn og frost om natten de første uger. Et lille spejdertelt, som vi kender det far vores barndom. Primus og frosne kogekear om morgenen. Glatte fjeldveje, tilsnede hjulspor, smalle broer over vandløb og til tider uden bro. Ofte svært at finde et tørt sted til teltslagning, så det blev tit over midnat, inden det skete. Så skulle der kokkeres på primussen. Vaskes i fossen. — "*Blæsten blev til storm og vi holdt i hver sin teltstang.. Primussen lunede i teltet. Martin fortalte om Jakob Skomager og andre gamle Stevnsboere. Stormen varede længe, og det var et af højdepunkterne på turen. Martins fortællinger fra Stevns.*" (citater Havsteens Dagbøger bind 4.)

Martin A. Hansen skriver i rejsedagbogen 9. juni, hvor de har slået telt i nærheden af Ljosvatn, hvor Thorgeir Gode havde sin gård. : *kunne ikke sove, Var hvileløs*. "*Var oppe i Nat ved 2½ tiden. I Nord halvt bag Fjeldet brandgult...* – Her følger en omfattende beskrivelse af naturens natfarver og fugle. Islands farver tages særskilt op i en kronik "*Islands Farver*" i 1954 under arbejdet med *Rejse paa Island*. Flere malerier med samme titel malede Martin A. Hansen også. – "*Siden oppe ved 6 tiden. Himlen var da overtrukket – den svage Vind var svunget, gaaet om i S.V. Oppe mellem 8-9. Himlen var da dækket af tunge skyer – det blæser kraftigere – ind gennem Skaret V.S.V. men Vejret er mildere end før – Graalys over det hele. Læste i aftes i det lukkede telt og efter kl. 11 et halvt Hundrede Sider i Vatndølernes Saga om Ingemunds landnam – Skrev i aftes 3 sider Brev til Vera og Børnene...."*

Et eksempel på at Martin A. Hansen også her arbejdede på højtryk: Kørte bil, læste store mængder, læste 2. korrektur af *Orm og Tyr*, rettede og omskrev en række noveller og essays. Skrev breve til familien, venner, forlag. Og selvfølgelig rejsedagbogen. Han sov meget lidt – ifølge Havsteen 2-3 timer. Et virkeligt spændende barskt rejse – og vildmarksliv løber som et spor gennem bogen, og der reflekteres over sagafolkenes landnamsrejser og de dags- og ugelange rejser til det årlige tingmøde på Thingvellir i relation til deres egen rejse og det efterhånden erhvervede rejsesind: "*da skete det vel at Dagliglivet bagude begyndte at fortone sig, det sank... medens det fjerne Maal også var drømmeagtigt endnu. Rejsen blev det egentlige Liv, et Levned for sig, ensomme rejsendes urorlige Ejendom....Vikingernes gamle Rejsesind var med eet det virkelige igen*"

Arbejdspresset som Martin A. Hansen pålagde sig selv var voldsomt, men hør så hvad Havsteen skriver i bogen "*Martin A. Hansen til Minde*" (1955) i essayet "*På Rejse*":

"Jeg hører hans stemme læse av sagaen, og skønt vi begge kendte den godt, blev alting som nyt – eller han fortæller om de unge år på Stevns; den ene historie tager den anden, også de bliver sagaer, mens vi sidder

på hver sin sovepose med primussen imellem os og natten går. Det er mange år siden, både han og jeg havde levet i det frie døgn rundt, og er man overladt til sig selv på en islandske hede, er man træt og våd

med en jeep hørt fast i pløre, og med et telt som stormen truer med at flå av stængerne, er man uhjælpeligt den man er; men så frodig var han, at dårligt lune ikke trivedes hos ham eller i hans selskab. Det varede ikke længe, før vi syntes, vi havde levet sådan vor meste tid, og en hotelnat opdagede vi, at vi havde mistet

al smag for komfort. Vi kunne ikke sove i de bløde senge, vi svedte og fik hovedpine og længtes tilbage til vort luftige hus.

Jeg husker en morgen, jeg vågnede tidligt og så, han var væk. Det var stille og frostklart. Vi havde ikke set mennesker i et par dage. Landet var vældigt og øde. Jeg gjorde klart til morgenmad foran teltet: tørfisk, brød, kop og kniv, tændte under kaffekedlen og så mig imellem om efter ham. Så stod han pludselig bag ved

*mig. **Hvor var han ung!** Han havde villet se dagningen og den første ravn, skønt gryet næsten er umærkeligt på den årstid. Senere så vi det ofte eller mærkede det, som en stilhed der uforvarende kom over os."*

(tørfisk – brød – kop og kniv – herligt, næsten til et haikudigt)

Det, de møder beskrives i mesterlige sprog billeder: landskaber, elve, fjelde, skyer, havet. Islands farver får vældig meget plads i bogen, Martin A. Hansen havde et særligt talent for også at få farvernes "omstillingen i øjet" omsat til prosa. Husk på at Martin A. Hansen også var en dygtig maler. Havsteen siger et sted, at hvis Martin A. Hansen havde valgt penslen i stedet for pennen, ville han være nået langt.

Samtaler med folk de møder får udførlig omtale og bruges i jagten på den fællesnordiske identitet. De to var opfyldt af at finde det (tabte) fællesnordiske og dets rødder. Vores to venner blev ofte skuffede. Islændingene var optaget af det modsatte: frigørelse fra det fællesnordiske. Der var kun gået 8 år siden løsrivelsen fra Danmark fandt sted.

Fugle som Martin A. Hansen havde et særdeles grundigt kendskab til – faktisk var opslugt af – (tænk på fuglene i *Løgneren*) portrætteres indgående: deres farver, flugt og adfærd som en del af landskabet. En luftkamp mellem en ørn og en svartbag males med ord, så man synes at overvære en saga tvekamp.

Rygraden i bogen er sagaerne. Landet er fattigt på materielle spor efter sagastederne, men til gengæld rigt på beretninger fra stederne. Kulturlandskabet blev gennemrejst. Egil Skallagrímsons land ved Borganes, Grettur den Stærkes ø Drangey mod nord i Skagafjorden, Njals gård Bergthorshvoll eftersøges, Gunnars gård ved Hlidarende, og mange, mange andre kultursteder og de handlinger, der udspillede sig der, beskrives engageret og medrivende..

Thingvellirsletten besøges to gange. Selve omdrejningspunktet i *Orm og Tyr*: overgangen fra hedenskab til kristendom. Folkekristningen i Norden. Det var her år 1000, at Lovsigemanden Thorgeir Gode, af de stridende parter, der kunne kaste Island ud i en borgerkrig, fik overladt afgørelsen om, hvorvidt Island skulle være kristen eller hedensk. Thorgier gik ind i sit telt, gemte sig under et skind i et døgn og kom ud og erklærer Island for kristent land. "Den gamle hedning er i sin ensomme grubleslummer folket selv. Endelig kaster han skindet, rejser sig, kender landet kristent" (*Orm og Tyr*)

Senere i nord, et af de steder Martin A. Hansen **ville** besøge, var Ljosavatn hvor Thorgeir havde boet "Da vi naaede frem til Ljósavatn, hvor altsaa Thorgeir én Gang skulle have boet, den modigste af alle Islændere, havde jeg beskæftiget mig meget længe med hans skikkelse, havde ofte tænkt paa hans frygtlige døgn under Skindfelden" (*Rejse på Island*)

De gjorde ophold ved Godafoss – gudernes fos – dette fantastiske vandfald hvis hvide røg kan ses fra Thorgeirs gård – det vandfald som Thorgeir styrkede sine gudestøtter ud i – Slut med hedenskab! Martin A, Hansen og Havsteen kunne ikke få nok og blev der længe. Martin A. Hansen beskrev den særegene stemning, han kom i. Et af mine yndlingssteder i *Rejse paa Island* og et af mine yndlingssteder på min egen rejse til Island – godt hjulpen på vej af bogen.

"Den af Fossen medrevne Betragter ser den (Forstandigheden) og ser den ikke, men ser en meningsfuld Tomhed bag den, en uklar vorden. Noget mægtigt anes, man faar ikke vide hvad. Men maaske om man sidder der Natten over. Da maaske bliver Kontemplationen aaben nok, hellige Raad kommer, Paafund får Guderøst....Man sad hele tiden og strittede imod og sagde Fossens Aand ubehagelige Ting, men da vi omsider løsrev os helt var det Aften. Meget Koldt." Jeg havde også svært ved at læsrive mig. Læste i bogen, havde Martin A. Hansen ved min side – var også blevet opfyldt af en særegen – udefinerbar – stemning.

Rejse paa Island har fået mange skældud, eller blot blevet overset. Ofte undskylder man med tidspres, begyndende svigtende helbred, udbrændthed. Jeg elsker den bog. En sprænglærde smuk poetisk bog – med ansatser til en række temaer (Sagaforskning, fælleskabets historie, natursyn). Læste den igen sidste år inden min (korte) rejse til Island, havde den med og læste på stederne, og læste den igen, da jeg kom hjem. Skrev så en kronik om bogen til 60 års dagen for dens udgivelse (16.11.54) og fik igen hilsner og telefonopringninger – bl.a. fra en islænding, der var vældig begejstret, og i øvrigt fortalte, at han kunne føre sin slægt tilbage til Snorre Sturlason (lang! samtale) – folk der sagde tak for inspirationen og nu ville læse bogen, – endog påtænkte en tur til Island – også fra Martin A. Hansen læsere, der ikke anede, at Martin A. Hansen havde skrevet en bog om sagaernes Island.

Martin A. Hansens 4 rejsedagbøger var indtil 1991 i Havsteens besiddelse, men blev da på hans foranledning overdraget til Vigdís Finnbogadóttir. Til et frit land – udenfor EU. Island fik sagaerne, lad os få rejsedagbøgerne igen – til studium og udgivelse.

Afslutning: Brydningernes dialektik jf. det indledende citat fra breve fra Roa." Jeg er en af de faa der kender begge tider."

I ovenstående har jeg været inde på spændinger, der er på spil – på kryds og tværs – der forenes i noget tredje: kunst – et unikt forfatterskab. Den klassiske dialektik: tese – antitese – syntese.

plov (vende jorden)	vs	pen (vende ordet) (Kain problematikken)
tradition/ (1)barndommen (2) fortæller	vs	modernisme/modernismens formsprog/
kristendom/sognefællesskab	vs	moderne liv/modernitet som livsform
nordiske fælleskab/ norrøn identitet	vs	"flueøjet" identitet/rodløs
bonden(boende) skrifter")	vs	rejsende (Orm og Tyr og "de tre apokryfe skrifter")

For de fleste svære modsigelser i et tidehverv eller i et tidshængsel, men Martin A. Hansen formåede – og det er hans genialitet – at fastholde og kombinere den "ene" tid i den "anden". Tiden og livforståelsen fra før til tiden og livsforståelsen efter og skabe noget tredje nyt. Stor kunst.

I førortale "Fortællerens Rum" står der om sagadigterne: "Nej, vel er deres Kunst at regne for funklende ny, men deres Tidsinteresse er bagud vendt. Og hvornår tvinges ikke Digteren af det, han skal skabe, til at stirre bag sig? Men at der er noget stift og fortryllet over disse Fortællers Stårren, det maa man indrømme. De staar på den ene side af den største Kulturomvæltning i nordisk Historie, paa vor Side. Men nær den. De staar der som Folk der nylig er sprunget over en Revne i Havisen og nu stirrer paa Isflagen de slap fra, og som driver bort saa det sorte Vand stadig bliver bredere. Et Spørgsmaal har maaske snarere som Drift end som Ord ligget i dem: Hvordan er vi kommet her, hvordan er det gaaet til?"

Dette spørgsmål prøvede Martin A. Hansen – i sin tid at besvare – spørgsmålet er evigtgyldigt og rammer også os – de bortdrivende isflager – jeg drømmer om én der kunne hjælpe med svar i nutidigt perspektiv – men leder forgæves – der går vist mange år inden vi igen møder en som ham.

Kaj Axel Jensen, Strøby Kirkelade 23.04.2015

133. Min tilgang til og interesse for Martin A. Hansen (<http://martin-a-hansen.dk/?p=76>)

Jeg er student fra Haslev Gymnasium (kostskoleelev) i 1970 og senere teologistuderende i Aarhus i 70'erne. Faktisk begyndte jeg med at læse historie, men det var – især på humaniora – en ulidelig hård tid med megen politisk palaver. Så efter få måneder, hvor det primært handlede om at få introduceret Marx i alle mulige og umulige sammenhænge – ført an af de såkaldte 'munkemarxister' – søgte jeg over til teologien, hvor jeg håbede, at det gik lidt mere fredeligt for sig. Det gjorde det også, men også her var autoriteterne til debat og blev voldsomt kritiseret.

Heriblandt kirkens egne folk. Det var bestemt ikke problemfrit at kalde sig kristen og tilmed forsvare institutionen: folkekirken. Det kunne nok gå blandt de venner, man fik på fakultetet, men 'ude i byen' holdt man igen.

Jeg havde i de år en del at gøre med danskstuderende, og på Dansk og Nordisk var den politiske glød for alvor lysende. Så blandt disse studerende kunne man sagtens få ørerne i maskinen. En aften er jeg til fest hos venner i Sølystgade, der er danskstuderende. Jeg er – både hvad partener og studie angår – single denne aften, og langt de fleste af dem, der har fundet sammen denne aften læser dansk. Men på aftenen kommer jeg i snak med en vældig sød pige, som just er begyndt på danskstudiet. Ud over teologien sluger jeg disse år en mængde bøger, fortrinsvis dansk litteratur fra perioden omkring 1950'erne – Heretica-perioden – og jeg forsøger hele tiden at holde samtalen på hendes fags præmisser og borte fra teologien og især kirken, da jeg af hendes udsagn tydeligt fornemmer, at det ikke har den store interesse. Snakken går da også rigtig godt, og på et tidspunkt forsøger jeg med, hvad der i hendes miljø kan være en rigtig scoresætning. "Jeg har lige læst 'Tornebusken'". "Tornebusken". Hvem har skrevet den"? spørger hun tilbage. "Martin A. Hansen", svarer jeg og regner med, at nu er der for alvor lagt op til en dybsindig samtale om en af de ypperste danske forfattere fra den periode – og med hvad der deraf måske følger! Men det var her, det gik galt den aften. "Nå ham den sjællandske bondeknoled. Er der nogen, der læser ham i dag? Var han ikke kristen"? spørger hun henkastet og afsøger samtidig om der ikke er andre mere interessante emner blandt de tilstedeværende. Og dér sidder man og sveder og brænder inde med al sin begejstring og famlende optagethed af "Midsommerfesten". "Jo, ja", får jeg fremstammet. "Er du da kristen"? spørger hun med en stemme, kraftigere end jeg bryder mig om, da folk omkring os er begyndt at lytte. "Tja", mumler jeg og forsøger atter at finde ud af, hvordan jeg kommer ud af det her. "Jeg læser teologi". "Skal du så være præst og bo i præstegård og alt det der hellige", udbryder hun nærmest inkvisitorisk, og ettere bebrejdende ser hun på mig for sidste gang, kigger rundt i kredsen af de nærmeste og erklærer så alle kan høre det: "Jeg er marxist"! Og mens hun storsmilende glider ind i en anden kreds tæt på, sidder jeg tilbage med en klokkeklar fornemmelse af, at slaget er tabt. Endnu engang blev Poul Martin Møllers slutstrofer fra "Grøn er vårens hæk" til virkelighed. "Ak, de skønne svandt jo fra hver en kant! Det er tungt, man skal gå hjem alene".

Men hvorfor afskrev man ikke øjeblikkelig et sådant problematisk forfatterskab? Hvorfor i alverden blive ved at læse Martin A. Hansen? Hvorfor beskæftige sig med et forfatterskab, som fra 70'erne og fremefter ikke var regnet overhovedet. Af mindst tre grunde. For det første fordi Martin A. Hansen i sin kritik knyttede til ved et traditionsstof, som man kun med risiko for at blive stemplet som aldeles uvederhæftig i argumentationen selv kunne afskrive. For det andet fordi Martin A. Hansen i sin kritik vedholdende

fastholdt et etisk sigte og på de måde viste hen på medmennesket. Og endelig for det tredje. Evangeliet skulle italesættes. Og i denne proces og i det hele taget i formidlingen af evangeliet, fandt jeg – og finder stadig – dyrebart og dyrekøbt stof i Martin A. Hansens noveller og romaner.

Italesættelsen af det skrevne evangelium var og er opgaven som præst og forkynder, og den skulle jeg i studieårene i 70'erne ruste sig til. Der var dengang to tilgange, groft sagt. Dels den politiske prædiken, der var i høj kurs på fakultetet, hvor evangeliet bliver et politisk postulat. Dels den bibelfundamentalistiske prædiken, der var i høj kursovre på den anden side, på Menighedsfakultetet, hvor evangeliet bliver et bibelsk postulat. Begge lejre var lukkede miljøer. Jeg fandt så heldigvis med tiden et langt mere åbent miljø i kredsen omkring K.E. Løgstrup. Det var K.E. Løgstrup, der banede denne tredje vej, hvor litteraturen blev en øjenåbner, og hvor man i den bedste litteratur fandt de adækvate udtryk for teologiens udsagn. Jeg fulgte hans forelæsninger, forstod ikke meget, men forstod i alt fald, at det her var vigtigt. *"Den etiske fordring"* blev en stor hjælp for forståelsen af Løgstrups tanker. I bogen fandt jeg afsnittet om poesien og litteraturen, *"Poesi og Etik"*. Og dér dukkede de så op:

Bjørnvig, Ole Wivel, Tage Skou-Hansen, og så fandt jeg ved et lykketraf *"Den skjulte Gud"* af Ole Wivel.

Bogen stod klemt inde i min fars bogreol mellem årsrapporter om *"Dansk svineavl"*. Min far var uddannet agronom fra Landbohøjskolen og blev senere landbrugskonsulent i Thy. Han havde – inden han gik i gang med studierne – været elev på Askov. Det højskoleophold glemte han aldrig. Her blev han af en fremragende litteraturlærer bekendt med fyrernes danske digtere, og i sit første år i Thy 1952 købte han Wivels lille bog med undertitlen: *"Breve til en præst"*. Jeg slugte den, og på den måde blev man ført til *Heretica*, det litterære tidsskrift, som udkom fra 1948-1953. Og på den måde dukkede Martin A. Hansen op – igen. Jeg havde læst *"Løgneren"* i gymnasiet, kendte novellerne, men nu blev han for alvor en øjenåbner, og man fandt i de bedste af hans romaner og essays de udtryk, der kunne bruges for de teologiske udsagn. Og så var han interessant, fordi han var kritisk over for den kirke og den institution, som man skulle til at virke i, men som han alligevel aldrig kunne forlade. Det er hans sidste store værk, *"Orm og Tyr"*, et stærkt vidnesbyrd om.

Interessen har så været der lige siden, godt hjulpet på vej dels af Anders Thyrring Andersens store forskningsarbejde og udgivelser, bl.a. *"Dagbøgerne"* og *"Kætterbreve"*, dels af David Bugges aldrig svigtende iver for at formidle forfatterskabet. Men det er bestemt ikke altid lige let at holde liv i formidlingen af Martin A. Hansen. Rifbjerg, kulturradikalismen, de politiske 70'ere gjorde deres for at lukke munden på ham – længe efter han var død. Alt sammen har det præget mange af de litteraturformidlere, der blev ansat på skoler, seminarer og gymnasier. Men der er ved at vise sig en ny interesse for forfatterskabet, som har sit udspring i et nationalkonservativt miljø blandt yngre studerende. Interessant er om det forbliver i dette lukkede miljø – eller der for alvor bliver tale om en bred nyformidling af dette sublime forfatterskab.

Tillad mig at mig slutte dette lille causeri med at vende tilbage til mødet med den unge, kvindelige marxist. Det viste sig, at hun og jeg vedblev at komme i den samme vennekreds – i gensidig respekt – dog uden at vi senere tog emnet litteratur-politik op igen eller i det hele taget fik ret meget med hinanden at gøre. I begyndelsen af firserne gik vennekredsen i opløsning (jeg blev mere eller mindre udgrænset, da jeg valgte at blive sognepræst på landet), men for en snes år siden blev den for en god stund genetableret ved en 50-års fødselsdagsfejring.

Han er skolelærer og musiker og glad for den danske sangskat, så vi begynder aftenen med *"Septembers himmel er så blå"*, og ved bordet, hvor jeg er bænket, sidder de, vennerne fra 70'erne – og hun er der også. Men underlig tavs er hun, synger ikke med, sidder bare og læser i bladet. Da vi har sunget sangen færdig kigger hun over på os, der sidder over for hende og siger: *"Det er en smuk sang. Hvem har i grunden skrevet den"*. Og jeg svarer: *"Alex Garff. Han var en af Martin A. Hansens rigtig venner"*. Og med et uudgrundeligt smil antydede hun, at også hun huskede hin aften i Sølystgade – og tiden dengang.

Ja, sangen lever endnu, så lad os synge den og håbe på og arbejde for, at forfatterskabet også gør det.

Ole Juul

134. Martin A. Hansen til minde (<http://martin-a-hansen.dk/?p=77>)

D. 27.juni 1955 døde Martin A. Hansen efter et længere sygeleje på Bispebjerg Hospital. Han blev kun 45 år, og indholdet af de artikler og mindeord, der blev skrevet i dagene herefter, vidner om et dengang nærmest uerstatteligt tab for det litterære og kulturelle Danmark. Dog gik der ikke lang tid, før den såkaldte "modernisme", anført af Klaus Rifbjerg, og den gryende universitetsmarxisme havde sat sit kraftige aftryk på litteraturen, og 70'ernes og 80'ernes reception af et forfatterskab som Martin A. Hansens samt fortrængningen og fortelsen af hans litterære og kulturelle indflydelse kom uvægerligt til at sætte sine spor.

I slutningen af 70'erne befandt jeg mig på det teologiske fakultet på Aarhus Universitet, hvor jeg var i færd med at afslutte syv års teologiske studier for omsider at slippe ud i virkeligheden for dér at formidle den lærdom omkring kirke og kristendom, som jeg havde suget til mig. Dér, i den virkelige virkelighed, måtte det handle om at italesætte lærdommen fra universitetet i et sprog, som var til at forstå og med tilknytningspunkter til en fælles referenceramme med de mennesker, man fik med at gøre i undervisning og forkyndelse.

Det var K. E. Løgstrup, der gennem sine forelæsninger i 70'erne åbnede litteraturen på en helt ny måde, ikke blot som inspirator til god læsning, men som fortaler for en tilværelsestyndning, som var at finde i litteraturen. Den kom især til udtryk i *"Den etiske fordring"*. På baggrund af den og med argumenter især fra afsnittet om *"Poesi og etik"* lod det sig nu gøre at diskutere litteratur med de venner, der læste dansk på universitetet, men for hvem teologi og folkekirke var politisk ukorrekte størrelser. Løgstrup var kendt og respekteret – også i de kredse – og samtale blev derfor mulig. I teologien havde Løgstrup blandt andet lært os, at mellem dig og Gud findes der et medmenneske. Eller som han udtrykte det i sit berømte foredrag *"Humanisme og Kristendom"* (holdt på Krogerup Højskole i 1950) at "vi er hinandens verden. Det har digtningen vel altid vidst, filosofien og teologien derimod mærkværdig sjældent". Det var altså digtningen, man skulle gå til, hvis man ville have brændstof til de prædikener, der skulle skrives og holdes, og som ikke blot skulle være religiøse postulater eller konsekvens af en politisk nødvendighed, men netop sanset nærvær. Her blev Martin A. Hansen en vældig inspirator. Martin A. Hansen knyttede til ved et traditionsstof, som man ikke selv kunne eller ville afskrive, og han fastholdt i sine romaner og noveller et etisk sigte, og på den måde viste han hen på det medmenneske, som forkyndelsen er forpligtet på.

Midt i denne søgen efter adækvate udtryk for evangeliet dukkede tidsskriftet *Heretica* op (1948-53), hvor især Martin A. Hansens essays og artikler blev øjenåbnere.

Det var i og omkring *Heretica*, at den egentlige litterære debat blev ført. Her var Martin A. Hansen en af de mest markante, og han ragede op i forsøget på trods krigens rædsler og det totale værdisammenbrud fortsat at kunne italesætte etikken og ansvaret i de medmenneskelige relationer. Med redaktionsskiftet i 1950, hvor han tiltrådte sammen med Ole Wivel, begyndte der at ske noget interessant i debatten, som bedst kan beskrives som skiftet fra venten til valg. Martin A. Hansen var den, der for alvor gjorde op med "adventsholdningen" i *Heretica*, som han kaldte den for ham ufrugtbar afventende tro på poesiens egen iboende kraft til at sætte sig igennem som et etisk anliggende. Temaet for ham var valgets tema. At turde vælge den ufuldkomne verden som et grundvilkår og at acceptere, at kunsten havde sin plads ved siden af andre ligeværdige erkendelsesformer, ikke mindst kristendommen.

Martin A. Hansen var ganske vist igennem hele sit forfatterskab og voksenliv i et uafsladeligt opgør med kirken som institution, men han var hele tiden bevidst om, at netop i det evangelium, som kirken er sat til at forkynde, ligger begrundelsen for et etisk engagement. Det var især kristendommens nedslag i historien, der var afgørende. "Det er en sjælden gave at kunne gøre det historiske til liv i øjeblikket, hvilket vil sige aktuelt", skrev han i sin dagbog. Samme sted havde han tidligere skrevet, at "den hemmelighed, jeg opdagede ved kristendommen, og som er dens allermost øjensynlige og åbenbare sandhed, men i folks bevidsthed helt overgroet af overtro om det "hinsidige" er, at den tilhører nuet, og vil nuet". Martin A. Hansen så det som sit livsværk at forene det historiske med det moderne, med nutiden og med kristendommen som bindeled. Som han skrev det i et brev til Preben Ramlov i september 1946: "Hvis jeg selv korteligt skal formulere min ideale stilling i litteraturen og traditionen, vil jeg karakterisere mig som en "Genoptager" eller "Tilbagevender", en, som stræber efter noget normativt og som klart erkender, dels at dette ikke kan gøres uden en metafysisk begrundelse, dels at vor eneste mulighed derfor er at vende sig til kulturens tidlige, dybe erfaringer, men dog med krop og sjæl stikkende til halsen i vor egen tid". Martin A. Hansen vidste af kristendommens betydning for at udtrykke det normative i en normløs tid, men ligeledes, at dette må udtrykkes på modernitetens præmisser. Spørgsmålet, som hele tiden stod åbent for ham, var, om gudstroen er en nødvendighed for den menneskelige tilværelse, den, der sætter mennesket i et etisk forhold til sit medmenneske, eller den er en reminiscens fra gammellivet. Er kirken at betragte som et samlingssted om det væsentlige, eller er den for "det moderne" menneske kun et gammelt hus, et museum, et sted for sognets hengemte ting og sager. Det er netop her, at Martin A. Hansen udtrykker dette særlige ved sit syn på etik og evangelium. Institutionen, kirken som ramme, som base, er eksistentiel nødvendig for klargørelse af, hvad det etiske imperativ, som evangeliet bærer, er. Martin A. Hansen kæmpede mod og med kirken, med institutionen, og forsøgte stædigt i sit forfatterskab at redde evangeliet og det etiske imperativ, som er gemt i evangeliet, ud af kirken. Men han kunne ikke tænke kristendom uden kirke, og det er hans sidste store værk *Orm og Tyr* et stærkt vidne om. Om de første kristne nordboeres livssyn siger han: "Ikke imod denne død, livsaftens, men imod den hærgende dødsdøds, det syge, forkvælede, djævelske i livet, staar Guds rige med dets opstandelseskraft. Her er nat og her er dag i denne verden. Menneskets hellige pligt er at feste nyt livsmod i planter og dyr. Men selv maa de have have kirken, hvorfra Guds rige breder sig ud over gaarde og marker, et lyst land i dødsnaturen. Selv maa de have kulten, messen, bønnen, syndsforladelsen, velsignelsen, hvorfra varm kraft naar det valne blod. Her staar haab, tro, livsglæde op fra det døde". Ja, herfra udgår fortsat den kraft, der i livet udenfor kirken, i verdsligheden, sætter en etisk norm.

Beskæftigelsen med Martin A. Hansen og hans værker er for den, der forsøger at omsætte og italesætte det kristne evangelium ind i moderniteten, en givende nødvendighed. Dels fordi han om nogen ikkædte evangeliet en profan sproglig klædedragt, dels fordi han gennem hele sit litterære og kunstneriske virke uafsladeligt søgte samtale med andre udenfor den litterære verden. Martin A. Hansen var tro overfor et historiesyn og et fast forankret forhold til kristendommen, og især erfaringerne fra besættelsestiden gjorde, at han følte sig kunstnerisk og digterisk ansvarlig overfor sin egen tid, og temaet, der gennemsyrrer de bedste af hans værker, er valgets tema. At turde vælge den ufuldkomne verden som et grundvilkår, at acceptere, at det ikke er en katastrofe at verden ikke er fuldkommen og aldrig bliver det, og alligevel fatte håb og forventning til den kommende tid. Et sådant håb og forventning er ikke kun en fremtidsdrøm, men en eksistentiel virkelighed for den, der erkender historiens og kristendommens betydning.

Ole Juul

135. Fra ”Løgneren” til ”Orm og Tyr” (<http://martin-a-hansen.dk/?p=78>)

”Det mørknede. Fjernt inde i Vestens Skybjerge brændte der endnu stor Baal. Havet laa dæmrende hen. Det var første Gang man stod her på Nærbjerg og vidste, at til denne Jordbanke i Søen var for altid ens Skæbne bundet. Ikke bundet ved en Rod som hos dem der er født her. Men hugget ind i Øen som et Spyd der er kastet langvejs fra. Jeg stod paa Offerstenen og tænkte: her skal du vælge, her skal du ofre. Mere turde man vel heller ikke sige. Jeg er blevet for gammel til at man tør love, hvad man ikke ved om man kan holde. Jeg kan sige Jaja eller Nejnej, men hvad andet et Menneske som jeg siger er i Grunden Bedrag. Jaja eller Nejnej. Flugten er forbi, men Drømmen er ogsaa slukt.....Alligevel, Sandø har brug for mig, tænker jeg, mens det mørknede. Øens folk vokser ikke som før allerede fra Barndommen inderligt ind i Landets og i Slægternes Erindringer. Der skal være nogen som lærer dem det. Om ogsaa han er kommet som en fremmed. Maaske det er godt han er fremmed. Da kan han bedre end de selv se at Øen skal erobres nu som for tusind Aar siden, ja nu som altid.....Øen laa som et Uhyres Legeme under en. Og jeg bildte mig ikke ind som man tit bilder sig ind, at man af Hjertet forstod den. Den var nu et Uhyre der sluger Mennesket og fortærer Slægter, saa alt glemmes. Javel, i Dagens Lys har den en Skikkelse som er os fortrolig. Men sin Dagskikkelse har den kun faaet ved at blive overvundet af Sindet, bundet af Sproget, ved at blive erobret af den Kultur, vi tvivler for meget paa. Saadan tror nu jeg. Hver Slægt maa erobre Øen. Det er Aand at erobre den. Det er ikke Aand, men Snylteri bare at sjæle i dens Skønheder. Det er Aand at sætte Plov i Jorden og pløje, at sætte Pen på Papiret for at erobre den gennem viden.”

Sådan taler Johannes Víg i slutningen af ”Løgneren”. Og man kan som læser tolke, som Aage Krohn gør det i ”Martin A. Hansen og Evangeliet” (Unitas Forlag 1979): ”Johannes Víg vælger at blive i sit nederlag, et nøgent menneske for Guds domstol. Han har vandret den lange vej fra at være et nydende menneske til at nå en etisk livsholdning. Han er blevet et lovmenneske, der finder sin plads her i livet, befriet for lykkemenneskets rodløshed, befriet fra længslen efter den onde lykke. Trods alt er han en anden, ikke mere uengageret. Han hører hjemme et sted, i pligten ligge frelsen, han føler sig bundet til Sandø, ”hugget ind i Øen som et Spyd, der kastet langvejs fra”.

Man kan også sige, at sådan taler Martin A. Hansen – til sig selv, til sin samvittighed. Og her ligger i tolkningen anledningen til at skrive bogen om Danmarks kirke, ”Orm og Tyr”. Alt imens Martin A. Hansen arbejder med ”Løgneren” skriver han i sin dagbog d.31.oktober 1949: ”Pinsedag i aar fik jeg den Tanke at skrive en folkelig Bog om den danske Landsbykirke. Jeg fandt straks at den burde frembringes i Samarbejde med Sven. Det er bogstaveligt saaledes at jeg fik tanken indgivet, idet jeg den Pinsemorgen satte mig til at besvare et Brev fra den mig ubekendte Bankdirektør H. Leth-Espensen, Randers, der netop havde skrevet og opfordret mig til at skrive en saadan Bog om Landsbykirken. Jeg gav i mit Svar adskillige Grunde for at jeg ikke rigtig mente mig egnet dertil. Men da jeg saaledes havde svaret negativt, stod det mig klart at grebet an paa en bredt kunstnerisk Maade var det en storartet Ting. Jeg skrev straks, samme Pinsedags Formiddag til Sven (Havsteen-M) og foreslog ham et Samarbejde derom. Jeg skrev videre til Knud og Ole og foreslog dem, at Wivels Forlag skulde bestille en saadan Bog af os”.

Og sådan hændte det da, at Martin A. Hansen under arbejdet med ”Løgneren”, hvor han sluttelig når frem til, hvad der er Ånd, at det er at ”erobre øen”, nu ”paa en bredt kunstnerisk Maade” vil ”erobre kirken” – også gennem viden.

Som jeg læser ”Orm og Tyr” – nu i forberedelserne med Landsforeningens overgang fra ”Et år med Løgneren” til ”Om og Tyr-år” – har Ole Wivel i sin store bog om Martin A. Hansen ramt noget væsentligt i overgangen. ”Dette er da udgangspunktet, den digteriske vision af et skaberværk, hvis mage ikke er set. Den ærlige beskæftigelse med de historiske kendsgerninger har rensat digtersynet og gjort evnen tjenende, poesien er ikke længere som paa modernismens frygtede betingelser selvherligt og magtfuldt triumferende, men adlyder i aandens diktat og den sjæfulde sanselige indføling, den er taget i brug, fyldt af identifikationstrang og sandhedssøgen, et eksistenssyn som Martin A. Hansen længe havde kæmpet for at udfri af sit skabende og ræsonnerende arbejde, men først nu fik gyldiggjort med Orm og Tyr. Han skulde igen med dette værk komme *hjem*, baade til sin oprindelse og sit ærinde, til sit eget livs begyndelse paa Stevns med klinten og de lave strandvolde og kirkerne, han havde kendt fra barn, og til sin ungdoms drøm: at fortælle historie med udgangspunkt i sin personlige erindring og slægtens erindring, udvidende sig til altomfattende menneskehedserindring. Han skulde forene gaverne fra sin mors og sin fars slægt, evnen til magisk genoplevelse, trolddomsbegrebet i sproget i slægt med runemesterens, og den forpligtende indsigt i livsopholdende og samfundsskabende orden. Bogstaveligt fra sig selv, kontrasterne i sit eget sind, det spændingsskabende, som kun kunde forløses i kunst, forstod han de forfædre, bogen især skulde komme til at beskæftige sig med, de nordiske hedninger, som bandt sig til kirkerne med deres arvede forestillinger om lykke og aaring, frugtbarhed og fred. Han forstod, hvordan de indplantede disse trosforestillinger og deres symboler paa kristendommen, som gengav dem en længe savnet ”stor og rolig Guddom man kunde være tryg ved”.

Ole Juul,

Hadsten, november 2015
